

~~НП 98-1~~
1.

Цилә сәндәлык вѣлнѣш прольэтэрвлә, иктѣш ушныда!.,

№ 4

АПРЭЛЬ

ҚЫРЫҚ-МАРЫ ИЗДАТЬЭЛЬСТВЫ

1

9

3

5

ВУЙЛЫМАШ

	Стр.
Йакшар армин акадьэмиквләм тымдән лыкмы годым, Кремльэвски дворэцбштѣ, 1935 ин май 4-ѣн Сталин тѣнѣн попомашыжы . . .	1
<i>Н. Игнатьев</i> — Туан сѣндѣлѣк (пакылажы)	5
<i>Смирнов Т.</i> — Колхозышкы ушнѣннѣ	18
<i>Изи Вайсук</i> — Шошым ѳдѣмѣш	18
<i>Кабанова А. И.</i> — Граждански вырсыш сѣрнѣлтѣ	19
<i>Владимир Сузы</i> — Вѣкш йагышта	—
<i>В. Патраш</i> — Гѣройвләм вѣшлимѣш	18

Мар. ж.

1-2а

Цилä сәндәлбик вәйлнбш прольэтарвлә,
иктбш ушныда!

ЙАКШАР

ЗНАМЫ

№ 4 (63)

ТҮЛЗЭШ ИКӘНӘ ЛӘКШЫ ПОЛЫТЬИКЫ, ЭКОНОМИКЫ ДӘ
СЫНЛЫ ЛИТЬЭРАТУРАН КЫРЫК-МАРЫ ЖУРНАЛ
ЛӘКТАШ ТЫНҒАЛЫН ГЫНЬ, КУТ ИШКЫ КӘН

1935

АПРЭЛЬ

1935

Йакшар армин акадьэмиквләм тымдән лыкмы годым,
Крэмльовски дворэцышты, 1935 ин май 4-ын

Сталин тәнгын попымашыжы

Тәнгвлә! остатка вәрәмән строитъяль-
сты пәшәштәт, тбнгөк управльәнбш
пәшәштәт, кого аңылымашвләм мә
бштәннә, тидым укә манаш ак ли. Ти-
ды вәлдбк руководитъяльвлән заслу-
гывлә гишән, всждвлән заслугы ги-
шән мәнмән утлаок когон попат. Цилә-
ок, мәнмән аңылымашвләнәм цилә га-
нвөк, нинбш бштәнбт маныт. Тиды, ко-
нвәшнбш, лачок агыл, төр агыл. Йәла
вождвләштбш вәлә агыл, тагачы мбнш
тәдонда тидбш гишән агыл кытырынәм.
Кадрвлә гишән, мәнмән цилә кадр-
влә гишәнөк дә паснанжок мәнмән
Красный арминән кадрвлә гишән
икманбар шамакым кәләсәлнәм.

Тошты вәрәмәгбш тәхнбчәски па-
чәш киән кодшым дә пәлә-кыцубызы,
разорайәлтшбш сәндәлбикым насләдсты
шотәш мә плучайәннә, тә тидым пә-
ләдә. Ныл и шалгышы империалистич-
чәски вырсәш разорайәлт шбшш,
тбдбш вблән эчә кым и шалгышы
граждански вырсәш разорайәлт шбш-
шбш сәндәлбикым, пәлә-грамотный ха-
лыкән, пиш худа тәхнбкән, пишөк
тыгыды хрәсән хозайствывлән тангы-
жәш валән кәйш цацышы кыштак-тиш-
тәк ылышы оазисвләлә кайын шалгы-
шы промысләнностыан сәндәлб-
кым, — тәвә махань сәндәлбикым тош-

ты вәрәмәгбш насләдсты шотәш мә
плучайәннә. Ти сәндәлбикым срднвә-
вөкөвбш дә пбцкәмбш корныгбш кб-
збштшбш вәрәмәштбш индустри дә ма-
шинәндбш сола хозайстван корныш
вашташ — тәхәнш задачи шалга ылы.
Ужыда, задачи сәрийовный дә трудна.
Вопрос тәнгәлән шалгән: әль мә ти
задачым мытык срокышток рәшәнә,
мәнмән сәндәлбикәш социализмбш пи-
нбдәмдән шөктәнә, әль мә тидым
рәшән ана кәрт, тбнәмжбш тәхнбк
шотышты слапка дә культуры шотыш-
ты пбцкәмбш ылыш мәнмән сәндә-
лбикнә — нвзависимый ылымжым йам-
да дә империалистичәски дяржавы-
влән мадыш обйәктбшкбш сәрнәлт кәә.

Тбнәм мәнмән сәндәлбикнә тәхнб-
кбш шотышты пишөк кого голод ыл-
ман жәпбш тырхән. Индустрилән ма-
шинәвлә ситбдәлбт. Сола хозайства-
лан машинәвлә ылтәлыт. Транспорт-
лан машинәвлә укә ылыныт. Тәвә тбш
эләмәнтарный тәхнбчәски базат ыл-
тә, кыдыгбш паснажы сәндәлбикым
индустри сәмбнш вәсәмдән колташ
шанашат акли ылыш. Тәхәнш базым
бштәш пасна прәдпосылкывлә вәлә
ылыныт. Пәрвоклассный индустрим
бштәш кәләш ылыш. Промысләнно-
стыым вәләйт агыл, сола хозайства-

мат да мәнмән кбртнби корны транс-портмат тьэхнически рэорганизу-йән кэртшбшкб ти индустрим вик-тәрән колташ кэлэш ылыы. Тидылан-жб жэртвыш кэш кэлэш да цила вә-рә пишок пингбдб экономим бштәш кэлэш ылыы; индустрим лүктәл кол-таш кәрәл срдествым погаш манын, качмаштат, школыштат, мануфакту-ры лыкмаштат экономим бштәш кә-лэш ылыы. Тьэхнык шотышты голод ылмашым пйтәрәш вәс корны укә ылын. Тәнгәлән бштәш Ләннин мән-мәм тымдән, да ти йәлашты ма Лә-ныннйн корныдон кәшнә.

Пәлбмән, тәхәнь кого нәлб йәла ылмашты цила вәрәок да чбнь лиәлт-шб анцылтымашвләм вычаш акли ылыы. Тәхәнь йәлашты иктә ма-нбар иштб вәлә анцылтымашвлә пәл-дбрнән кәрдбт. Сәдбндонок, пйтә-риш ньәудачывләм сбнгән шуаш ма-нын, да бшкә рәдбвләштбнә ныгы-ды вәкәт лывшалтмаш да бнбәнбдб-мәш ылтәок кого цәлббшкб анцыкы-ла пйш пыт кәш манын, цаткыды ньәрвән, большевистски выдәржкан да пыт тырхышы мälәннә лин шок-таш кәлэш ылын.

Тә пәләдә, ти йәлам ма лачокок тәгәлә видбшнә. Тбнгә гбньәт мән-мән цила тәнгвләнәк ньәрвышты, тыр-хымашышты да бшкбмбштбм пингб-дбн кычымашышты ситбдә. Пйтәриш нәлбцвлә лйәш тбнгәлмб паштәокок мәнмән тәнгвләнә лошты шайыкыла цәкнәш ұжшы әдәмвлә ләктәш тбнгә-лбнбт. „Ку тоштым әшнбдәрә, тб-дбн сбндәжбм шырал колташ кәлэш“ маныт. Тидб, коньәшнб, лачокок, да, әдәмбн әшбжб улы вәт, мәнмән пәшәлән итогым бштбм годым, бнәт әшбндәрән гбньәт, тошты гишән әшбндәрән колтәт (*залышты сусун тәрвәнблмәш*). Тәнгә тәвә нәлбгбц лү-дбн колтышы тәнгвләнә мәнмән ыльә-вб, шайыкыла цәкнәш партбм нинб ұжәш тбнгәльәвб. Нинб тәнгәлә по-пәнбт: „Малан вара мälәннә тәмдән индустриализаци дон коллэктивизаци, машинәвлә, шим мәталлургб, трак-торвлә, комбайнвлә, да автомобиль-влә? Шукырак мануфактурым лучи пушаш ылнәжб, ширпотрәб производ-ствылан шукырак сырбюм лучи нәл-шәш ылнәжб да әдәмвлән блбмәшбм олмыктарышы цила тыгыды хәдбр-

вләм халыклан шукыракым пушаш ылнәжб. Мәнмән пачәш кбән код-маштына индустрим бштбмәш да әчә пишок йажо индустримок бштбмәш— лүдбш шанымаш ыләш“ — маныныт.

Коньәшнб, пйш когон экономим бштбмбдон мәнмән индустрим бштб-мәшкб колтымы 3 мблиарды тәнгәш валбутым вәс кугижәншбвләгбц сыр-бюм қандымашкы да ширпотрәб хә-дбрвлә лыкмашым когәзмдбмәшкб колтән кәрдбнә ылын. Тидәт бшкә сәмбньжб „план“ ыләш. Тәхәнь „пландон“ ылгәцб, мәнмән мәталлур-гинәәт, машинә стройымашнаат, трак-тырвләәт, автомобильвләәт, авиациәт, танкбвләәт укә ылыт ылыы. Граньциә тбнбш тышманвлә анцылны нбмахань оружидбмб тбнәм линә ылын. Мән-мән сәндәлбкбштбнә социализмбн ос-новывләжбм тбнәм пыдыртәнә ылын. Буржуазин пәнбштб, сәндәлбкнә қор-гбштбш дон сәдәлбкнә тбнбш бур-жуазин пәнбштб ма тбнәм линә ылын.

Анчән кайәш, кок план лошты ик-тбжбм айырән нәләш кәлэш ылын: цәкнбмб планым, кыды социальиз-мбм йамдымашкы нәнгән да нәнгәтә-жәт ак кәрт ылын, әль анцык кәмб на-ступайымы планым, кыды социализм сбнгбмәшкб нәнгән да бшкәок пәләдә сбнгбмәшкб кандәнәт шоктән уш.

Наступайымаш планым ма айырән нәлнә, да Ләннин анчыктән пумы корныдон анцыкыла кәшнә. Бшкә нәрбштб лбвләнб вәлә пәләк-турәк ұжшывләм, мәнмән сәндәлбкнән тол-шаш лишбл жәпбшток лишәшлык-шым, мәнмән сәндәлбкбштбнә соци-ализм анцыкыла қушмашыжым аң-чән ұжмы вәрәш сбнзәштбм кымы-шы тәнгвләм корныагбц шайык шб-кән лыкна.

Тбнгә гбньәт, ти тәнгвлә критб-кбдон да вәштарәш пассивнб шал-гымашдонок вәлә бш цәрнәп. Пар-тбты қоргбштб Цәнтральный Коми-тәт вәштарәш восстанбым тәрвәтб-мәштон нинб мälәннә қрозәвб. Тб-дәт әчә ситбдә: кыдыжыланна мälән-нә пулькадон нинб қрозәнбт. Нинб мәнмәм лүдбктән колташ, да ләннин-ски корныгбц өрдбжкб қарангдән колташ шанән пиштәнбт ылын вә-кәт. Ма большевиквлә,—особын әдәм-влә ылмынам тәвә тб әдәмвлә мон-дән шуәнбт витнб. Большевиквләм

нумагань нэлбцвладонат, нумагань крозымашдонат цактараш акли ылым нбнб мондэн шуэнбт. Кырэдәлмәштб нумагань лүдмәшбмәт пәлдбмб да шотәш пиштбдбмб великий Ләннин, мәнмән вождына, мәнмән учитьблнә, мәнмән атьәна мәнмәм тымдән куштымжым нинб мондәнбт. Тышманвлә мазары когон сәпнәт да парты коргыштб ваштарәш шалгышывлә мазар когон истәрикбш вәрәштбт, у гбц кбрәдәләш большәвиквлә тбнәрб когон кальалтыт да эчәят пиш чбнь анцыкыла кәят; нинб тидбм мондәнбт.

Пәлбмән, ләнински корныгбц өрдбшкб сәрнәләш мә изишәт шаньдәлна. — Тидәт эчә чбдб ыләш, ти корнәш эчә пыт цаткыдәмбн, корныштына цилә да цилә стаган шбртнбквләм бштблтәрән-бштблтәрән шуәнәт, мә анцыкыла эчәят пиш чбнь кәшнә. Лачок, тб тәгвлә ләштыш кыды-тидбжбнбм корны кәшбләок өрдбж луштым тодаш вәрәштб. Тбнгә гбньәт тидбдон нумат бштәш акли уш. Кәләсәш вәрәштәш, ти пәшәшкб мбньәт кидәмбм пиштбшбм (*Ружә лапам шимәш, „ура“ манмы йүквлә*).

Маньә, тәгвлә, мәнмән сәндәлбкнән индустриализаци да колльективизаци корныдон мә бнәнбн да пиш чбнь анцыкыла кәшнә. Бндә ти корным әртбмәшәш шотлаш ләш.

Ти корнышты чотә кого сбнгбмәшвләм бштән шоктымашнам бндә циләнок шотыш пиштәт. Мәнмән бндә силан да пәрвоклассный проышьләннәштына улы, силан да мәханьизируйымы сола хозәйствана улы, кымдән шәрлбшб да сәдок күшкблә кузән мишб транспортна улы, йажон органьизуйалтшы да йажон вооружайалтшы Йакшар арминә улы, — тидбвләм бндә цилән шотыш пиштәт.

Тәхнбкб шотышты голод ылмаш жәпбм тбнг шотыштыжы мә пбтәрән шумынам тидб анчыкта.

Тәхнбкб шотышты голод ылмаш жәпбм сбнгән ләкмбкб, мә у жәпбш, әдәмвлә шотышты, кадрвлә шотышты, тәхнбкбм өртнәллән шбндәнәт, тбдбм анцыкыла тәрвәтән колтән мыштышы работнбквлә шотышты голод ылман жәпбшкб, мә пы-

рәннә. Йәла тәвә кышты: фабриковлә, заводвлә, колхозвлә, совхозвлә да арминә мәнмән улы, цилә ти йәлалан тәхнбкб улы; ә тәхнбкбгбц ма лимбжбм сәк шукымок пынцал нәләш манын, ситәлык опытан кәрәл әдәмвләжб мәнмән ак ситәп. „Тәхнбкб циләок рәшә“ манын мә пәрви попышна. Тәхнбкб шотышты голодым пбтәрән шумашты ти лозунг мәләннә палшән пуш да мәнмән әдәмвләнәм пәрвоклассный тәхнбкбдон вооружайаш манын пәшән цилә отрасльвләштбжок пиш кого тәхнбчәски базым бштәш палшыш.

Тидб пиш йажо. Тбнгә гбньәт, тидб мбндбркб да мбндбркб ак ситб. Тәхнбкбм движәнбшкб колташ манын да тбдбм пындаш йактәок пользывайән нәләш манын, тәхнбкбм пиш йажон тымәнә пәлән шошы әдәмвлә кәлбт. Тәхнбкбм тымәнә пәлән шошы әдәмвләгбц паснажы гбнь, тәхнбкб колышы дон иктб ыләш. Тәхнбкбм тымәнә пәлән шошы әдәмвлә вуйлалтыман тәхнбкб чудьсәвләм бштән кәрдәш да бштбшәшлык ыләш. Мәнмән пәрвоклассный заводвләштб да фабриковләштб, мәнмән совхозвләштб да колхозвләштб, мәнмән Красный армиштб ти тәхнбкбм өртнәллән кәртшб ситәлык кадырвлә ылыт ылгәцб, мәнмән сәндәлбкнә кбзбйтшбгбц кым гәнә, нбл гәнә шукы әффәктбм плучайән кәртнәжб ыланжы. Тәвә малын вәт кбзбйт әдәмвлә вблнб, кадр вблнб, тәхнбкбм пәлән нәлшб работнбквлә вблнб упор бштбмб лишәшлык ыләш. Тәвә малын вәт, мәдонна тәхнбкб шотышты голод ылмы жәп гөшән кбзбйтшб гбнь бндә әртән кәмбнә жәпбм кайыктән шалгышы — „тәхнбкб циләок рәшә“, — манмы тошты лозунг, — бндә у лозунгдон, — „кадрвлә цилә рәшәт“, — манмы лозунгдон вашталтымы лишәшлык. Кбзбйт сәк когожок тидб ыләш.

Мәнмән әдәмвләнә ти у лозунгын пишок кого значәнбжбм циләгәок пәлән шоньт да ынглән нәлбнбт манын кәрдбнә вара? Мбнь гбнь тидбм бнәм кәләсб. Аньәш агыл ылгәцб, әдәмвләм, кадрвләм, работнбквләм нымалан йардымла худан анчы-маш (мәнмән практикбштбнә шоәнок

агыл ужалтмы) Ынэжи ли Ылнэжи. „Кадрвлә цилә рәшәт“ манмы лозунг тәвә мам тәргә: мәнмән работник-вләнәм, „изивләмәт“, дә „коговләмәт“, кәрәк махань пәшәштй нинй ровотайат гынһәт, мәнмән руководьтәльвләнә пиш когон шытырланэнок йа-жон анчышты, нинйым шытырланән анчән куштышты, кәрәл годым, нинйылән палшыкым пуэн шалгышты, нинйым пощрайышты. Пйтарш анцылтымашвләм нинй бштәш, анчыкташ тынғәлмбкышты, нинйым анчыкы колтышты (выдвигаышты моло). Тынғәлә бштышәш годым, дьәлаштыжы гынһ, работниквләм бәэдушно-бурократычэски, нымалан йарыдымыла худан анчымаш фактвлә мәнмән пүлә ылыт. Эдәмвләм тымәнһ пәлән нәлмбкы дә вара ижй нинйым пәшәшкы (постышкы) шагалтышаш годым, шөөнок агыл эдәмвләм пәшкывләлә кышкылтмәшбжәт вәт лымбнжок тйдй гишән лиәлтәш. Машинавләм цәнәш дә мәнмән завотвләштй дә фабриквләштй маньар тьэхныквлә ылы гишән рапортым пуаш—тымәнһыһыт. Тынғә гынһәт, махань периодышты кынар эдәмбм мә тымдән куштәнә дә нһнй кушкышты, пәшәшток кәлбәлтышты мань, кыцә мә эдәмвләлән палшәннә—ти гишәнәт тәнэок охотан рапорт пумашым мбнь ик случаймат эчә ам пәлы. Тидй малын лиәлтәш? Тидй тәвә малын лиәлтәш? Мәдонна эдәмвләм цәнһәш, работниквләм, цәнһәш, кадырвләм цәнһәш эчә тымәнһ шоктыдәлйт.

Ик вәрәмән Сибирйшты ссылакышты ыламәм годшы случайым мбнь әшбндәрәм. Йәла шошым, кого полой вйт годым ылы. Шужгә йогаш тәрвәнйшй кого рәкә йоктарән нәнгәмб льәсбм кычаш иктә кымлы эдәм кәнбйт ылы. Вадәшәш нинй токышты сәрнән тольвбй дә, ик йалдашышты сагашты укә ылы. Кымлымшы эдәмдәжбй кышты вара мань, мбньбн йадмәшәшәм, нһнй нйма тыргыжланыдөөк, ладнанок кәләсәвбй: кымлымшы „тышәкән кодын“ маньәвбй. „Кыцә тәнә кодын?“ маньн йадымат, — „Мам вара эчә йадыштымыла, валән кән лишәшлык“ — маньт. Дә тишәкәнәк нинй лоштыш ик эдәм тагышкы әвһәт талашаш тынғәльбй: „вблбм йүктәш кәләш ылнэжй“ ма-

нәш. Вольыкым эдәмвләгыцәт когон бжәләйәдә маньн, мбнь өпкәлбмәшәшәм, нинй лоштыш ик эдәм (молвләжбй тйдбн шайам йарыктымашты) кәләсбш: „Нинйбжым, эдәмвләжым, мәләннә малын вара бжәләйбмбйла? Эдәмвләм мә кәрәк кынамат бштән кәрдбнә. Вблбжым гынһ тәвә.. вблбм бштәш провййән анчәмә“ — маньы. (*Залышты сусун тәрвәнблмәш*). Тәвә тәләндә махань штрих; әвһәт ти штрих кого значәнһәнәт агыл дә, пиш характерный ыләш. Мбләнәм тәнә машаналтәш: эдәмвләм, кадрвләм мәнмән кыды-тидй руководьтәльвләнә шотәш пиштбдә (равнодушны) анчымаш дә эдәмвләм цәнһән мыштыдымаш токо вәлә шайышт пумы эпизодыштыш эдәмвлә эдәмвләм тынғә худан анчымашын кодшы вәлбкыш ыләш.

Тәвә тәнә, тәнғвлә, эдәмвлә шотышты голодым пыток пйтарән шоктынәнә гынһ дә тьэхныкбм анчыкыла тәрвәтән колтән кәртшй, тьэхныкбм пәшәшкы колтән кәртшй кадрвләм мәнмән сәндәлбкыштынә ситәлыкымок бштыбнәнә гынһ, — молгыцәт пәрви эдәмвләм цәнһәш, кадрвләм цәнһәш мә тымәнһ шошашлык ылына, мәнмән циләләнок ылышы дьәлалан пользым бштән кәртшй кәждый работникымок мә цәнһәш тымәнһ шошашлык ылына. Сәк варазбжскынгылән шокташ кәләш: мир вблнй ылышы шәргәкән капиталвлә лошты, сәк шәргбй капиталжок эдәмвлә, кадрвлә ылыт. Мәнмән кызбйтшй условивләштй „кадрвлә цилә рәшәт“ маньым ынгылән нәләш кәләш. Промышльәнностышты, сола хозәйствашты, транспортышты, армишты йажә дә шуку кадрвлә мәнмән лит гынһ, мәнмән сәндәлбкнәм иктәт сбнгән әкәртәп лиәш. Тәхәнһ кадырвләнә укалит гынһ—кок йалдонат акшаклаш тынғәлбнә.

Бшкә шайәэмбм кашартымы анзыц, мәнмән Красный армин акадәмик-выпускныквлән эдоровашты вәрә дә пәшәм йагон бштыбмбшты вәтостым бштәм!

Мәнмән сәндәлбкнәм обороньә йбмәш пәшәм организу йымашты дивбмәшты кого анзылытымашы бштән колташ ниньлән шанәм.

Тәнғвлә! Тә высый школым пб

тэрэндä дä тыштäкэн пытэриш закалкым плучайэндä. Тынгэ гыньят, школы—тиды йамдылымаш ступень вэлэ ыләш. Кадрвлäm лачокшылаок калы-машыжы живой ровоташты, школ түны, нэлэцвлäдон кырэдалмашты, нэлэцвлäm сынгымашты плучайалтэш. Аштэйдä, тэговлэ, нэлэцвлэгыц лүдтым дä нэлэцвлэгыц шылтым кадрвлä вэлэ, тэнгэок нэлэцвлäm пытэраш дä сынгыш кырэдалшы кадрвлä вэлэ

йажо кадрвлä ылыт. Нэлэцвлäдон крэдалмашты вэлэ лачокшы кадрвлä тапталыт. Мәнмән арминән калыалт шошы лачокшы кадрвлэжы ситылык лиэш гынь, тэды сынгэн кэртэдымы лиэш.

Тамдән здоровада вэрц, тэговлэ!
(Цилä зал мычкы мардэжлэок лапа шимаш тэргөннэ. Цилән шагалыт дä кого „ура“ йукдон Сталин тэдым привэтствыйат).

Н. Игнатэв

Туан сändäлык

Роман

(Пакылажы)

4.

Йэра, охыр вэрэшок, бшкымыштын кидыштэдонок бштымы Эстэргом ала доныш концентрационный лагэрышты русский плэнныывлäm кут тэлыбэ нэр урдэн шындыбэ. Нынблән когон парвалаш вэрэштэ. Лэврэштэ, чакышты блымашэш нынбн тивлэ когон пашэныт, тыф цэр шарлэн кэн. Пэлэ шужэн блымашэш, нэлэ пашэш морайалт шыцшы эдэвлээт ти цэрэш шукыжок колэныт. Здоровавлэжы, йал вэлыны каштын кэртшывлэжы сэдок ровотайэныт, рабвлэ шотышты морайалтыныт, орлыкым ужыныт. Бараквлäm дä мол кэрал блышывлэмат стройаш кырык лапкыц кырык быкы ик пудан, кок пудан нэлэ күвлäm намалыныт, пулшыштым вэр толмэшкы ныбзылтэрэныт, каштарэныт. Пашэш мочкыц кэшывлäm, ровотайэн кэртывлäm конвоирвлэ когон шинбт, нынблән качкаш пукшыдэлыт, шайа сэралтыш йэбдэок нынбм „русский свинья!“ манын шудалыныт. Шудалмыжым гынь тырхаш лиэш, пичал ложадон йыбэжэрäк вэргыц пэрэн,

шырал колтымыжым гынь ой-ой йасы тырхаш. Кынамжы плэнныыйм туп лугыц, аль кыдал вэрэм ложадон чукок шырал шындытат, тэ плэнныый вэрэшыжок валэн шындыт.

Проста салтакым вольккыцат худаэш шотлат; офицер волкыжы гынь тоныштат — Российышты — дä тиштат — плэнышты, сэдок йажон блат. Нынблән пасна лагэрым бштымы. Салтаквлән лагэр сагаракок тэды ыләш гыньят, тышкы ик плэнныый салтакымат ак пыртэп. Офицервлэ блымы бараквлэшты, салтаквлән гань лэврэ, клопан нарвлэ агылэп; койкавлэ шындытэн кэйт, цилэ вэрэ итэра. Качкашат нынбэ йажон качкыт. Пашэжым гынь нымат ак бштэп. Алашты моло вэлэ гуляйэн каштыт. Мындырландэ мам бштат: кажды офицержок торцынышты, пайан атышты авашты дорц оксам плучайа... Проста салтаквлэжы гынь Эстэргом алаштыжат ылтэлыт. Мындырцын вэлэ тэдым ужыныт...

Концентрационный лагэр доранок, мындыркы кайшы күкшикарäк йонгы

вэрэш, плэннийвлә мардәж вәкшым стройән шьндәнйт. Вәнгри сәндәлбкбштбтй тбшкәвә йактә ик мардәж вәкшәт укә ылын, маныт доко. Пбйтәриш вәкшбжбм бшкбмбштбйн парвалән бльбмбштбйлән памәтнбик шотәш, русский пләннийвлә стройән пуәнйт...

Март тблзб гытлашты пләннийвләм партын-партын кышкыла шон колташ тбнгәльвбй. Мам вара, шошым шон шагалын, үдәш ләктәш кәләш, винограднбквләм, садывләм, кавштавичбвләм моло йөндәрәш, анчаш кәләш. Шошым махань-махань пәшә укә вара? Тиштбш цвәвр сәндәлбк пәшә бштбш әдәмвләм шукум төргә. Әдәмвләжб гбнь, самой сәк йажо, сәк цаткыдывләжок, ырсышкы кән колтәнйт, капиталиствлән интвәрәсвлә вәрббн вбрбштбм йоктарат, вуйышттым йамдат. Вәнгрин соләвләштбй бдбрәмәшвлә дә шонгы пүөргбвлә дон изи брвәзбвлә вәлә кодынйт. Пичәл намал кәртшбвләм циләштбм ганьок ырсышкы нәгәнйт.

Васли дон Сбмымат пләннийвлән ик партвәш Румынски граньцә докыла кбртнбй корныдон шывштән нәгәвбй. Вольыкум выжалатыш. Русский пләнний салтаквләят тбшотышток ылыт. Коротков дон Аләксандров ылмы пләннийвлән партыым ик станцишкбй нәлбн кандәвәт, выжалаш кандым вольыклаок нинбм рәдбн шагалтвбй, ровотайышы әдәмвләм кбчәл толшы мадъярски хрәсәнвләлән нинбм анчыктылыт. Имнбнбм гбнь кәпбм, пүм анчат, нинбдон кыдалышт сәрнәлбйт; ышкалыным вадарым анчат, шурыцтыш колца гань пөрәмвләм лыдыт. Пләннийвләмәт тбнгәлбнок анчат: брвәзбм, цаткыдым, силанракым анчат, айырат, дә эчә пәрәводчык гач йадыт:

— Кырал мыштәт? Үдән мыштәт? Вольыкум анчән мыштәт? — моло маныт.

Коротков дон Аләксандров сага сагаок шагалыныт. Нинб дорц шуку мадъяр хрәсәнвлә әртән анчән кәвбй. Вара иктә вбц әдәм когоньышты доран шагалынытат, нинбм анчат, бшкә дурәшбштбй попат. Коротков попымыштым ыгыла. Ик мадъяр хрәсән—бшкәжбй кужы, төр, пинбдбй шамак сәрәлтбшән, тәхәнә аккуратнбй статья, йакшар цбрәән, кукшынди-

рәк лицән, иктә вбслбй иәш — Аләксандровым анчыш-анчышат, сага шывләжбйлән попа:

— Мбнь тидбм нәләм. Анчаш гбньнбчово. Кәпшбй кужок агыл гбньнәт, зато кымда, торәш пулшан ыләш. Тапката. Пожалы слапкарак әдәмжбм коктымат стоя лиәш, — манын йбрәлтәлбят, пләннийвләм кандышы старший конвоир докы кәш. Тбдбжбй тамахань начальнбкклан кәләсбш. Пумагаәш тамам сирбктәвбй моло дә, йәла бштбмбй ли. Әдәмбм вольык выжалымлаок сдәйән колтвбй.

Рабствы укә манытат, тидбй такәш шайа вәлә ылын. Рабствы улы! Тбдбй культурнбйырак форман ыләшәт, рабствы вывәскбм вәс вывәскбдон вәштәлтәнбйтәт, пәрвишбй уратымы форман — кычән, шолышт кандымы әдәмвләм ринкбвләштбй төрөкок выжалымаш форман агылат, рабствым төрөк цаклаш акли. Кыцә вара цакләт? Вәт, завод хоза рабвләм нәлбн ак манәп, ровочыйвләм тәрлән маныт. Вәт, кугижә рабвләжбм постарән ак манәп, салтаквләм постарән маныт... Раб шамакум ылымәштбй йамдәнбйт. Рабшы гбнь, рабствыжы гбнь кодын...

— Цвәвр, Васли... — тидбй Аләксандровын йукушы. Тбдбжбй кәмбжбй лошток шайыкыла сәрнәл-сәрнәл тидбй докыла анчалы. — Цвәвр, йалдашвлә, цвәвр... — маньы.

Аләксандровым видән нәгәшбй әдәм сагаракок шалгышы икпоратка кәпән, здоровый, тазарак дә лачака лицән, сары кужы усйән, иктә нбллбй вбц иәш әдәм, пләнний салтаквләгбц мадъярла йады:

— Кү тиштбй мадъяр йблмбм пәлә? — манәш.

Ти йблмбм лач ик Коротков манмы гань вәлә ти пләннийвлә полкыштбй йажоракын тымәнә шонат, тидбй ик ашкылым анцыкы бштбшәт:

— Мбнь, — манәш.

Тбмбкбй Васли дон мадъяр лошты шайыштмаш тәрвәнән кәш.

— Тонәт махань пәшәм бштәнәт? — тбдбй Коротковым йадәш.

— Хрәсән пәшәм, — Васли попа.

— Циләок бштән мыштәт?

— Ма лимбжбм цилә бштәм.

— Кырал мыштәт?

— Маньә.

— Үдэн?

— Үдэнәт мыштәм.

— Саләһ?

— Төйдөмәт кәрдам...

— Ышкалым „Ыштән“ мыштәт?

— Мыйн ыдбирәмәш ам ыл...

— Тыйн, русский, ваштарәш попы-
мла статьяң отвәтәм ит пу, — тёрвөй-
жым шагалтән колтышат, мадьяр пач-
кәтан попа, — мам шүдәт, цилә Ыштәм,
ман.

— Мам шүдәт, цилә Ыштәм...

Коротковын кидшым мәнөвщык
сәвәлмблә мадьяр сәвәләт:

— Ну, йара ынь... Сагаэм кәйәт... —
маньы.

Кәрәл формальностьвләм Ыштән
пөтәрөмбккы, мадьяр дон Коротков
шөйлөм качкын шалгышы пар имньи
докы миән шагальәвө, дә төр шоссә
мычкы лоргә кыдаләвө.

Васлим ровотнык шотәш нәгәшө
мадьярын солашкы иктә коклы уш-
тышым ниньлән кыдалаш кәләш.
Кәчө вадышкы лишөләмөин. Нинь
когонок ак попә. Иктө вәсөштөин
лөмөштөм кәләсөвө. Васлин хөзәжы—
Шандор Арон ыләш. Вәтөжөин—
Жужо. Көк әргөжөм салтакәш нә-
лөнөит. Тонышты ик изи әргөштө
вәлә улы. Ик ыдирөштө әчә улы,
дә төдө каньж көрмә пәшә годым
вәлә токыжы толыдаләш, топлот-
шок Будапәштөштө ровотәйә... Ку-
жы, сары усйән, газарак шөргө-пөй-
лөшән Арон, анчәнжө простала, пу-
рыла чүчәш гөньәт, Василя вөккө төй-
дөм шотәш пиштөдөмлә, тама йөр-
нөмбөлә аңча. Попашәт шөдөшкөм-
лә попа: „Төйн вәт пләннөй, төйн
вәт әдәм ат ыл“ манмыла төдөин
попымыжын сәрәлтөшвлөжө Васи-
ляң чүчөт... Василят пләнөштө өлө-
мөжө гишән мола төдөйлән попыш.

Күәрдон вәкшөин шөндөмө төр
шоссә көк вәлнө олмавувләм шөндө-
дән кәмө. Ошын вәлә кайыт, пәләт
шөинцөинөит. Дә олмавувлә вәләт
агыл. Көзөит тиштө цилә сәндөлө-
көк пәләдәш. Шошым вәт. Төйнәм
природышты цилә вәрөк йаратыма-
шым ужмыла, шижмөлә. Кәчөин шөрт-
нөәлгө йәвлөжө мычкы сәндөлө-
көшкө когө йаратымаш вәлән маша-
наләш. Ти йаратымашыжы ма улы
өлөшөвлән циләштө көргөшкөк ви-
тән ыра. Кәквлә, шөмөм ыдирөш

мырыштым мыралтән-мыралтән кол-
тән, иктө вәсөштөдон мадыт, иктө
вәсөштөм поктылыштыт, мыжыра-
нөит. Вольыквлә лоштат сәдок, звөр-
вләәт нөинөин порәдкөгөц ак айырлөп.
Цилә сәндөлөкөк ыдирөш нөжгәш
сырлана, тужләнә, потомствөжым вә-
рөмәләң дань шотәш пуаш йәмдөлә...

Пәләт шөинцө олмавувлә, корны
көк вәлнө сага-сагаок шөбрөн шөин-
дән кәмө ылытат, мөндөрцөинжө
гөнь лач лым корнывлөләок кайыт.
Махань-шон пәләдөшвлөгөц мола
нәрөшкө сөпнөшө тотлы пыш вуйыш-
кы лач әрәкәләок куза, әдәмөм йүк-
шө ганьым Ыштә, йаратымаш гишән
шаныкта, ырвөзө вөрөм тәрвәтә,
мадыкта. Әчә көк мырывлөжө вара
маханьвлә...

Изи рөкәм ванчән кәмөкө, кы-
рык вөлнө тыл сотывлә кайын кол-
төвө.

— Вот Көноши... — имнөвлөжөм
ольән колтышат Ышкә дурөшөжө по-
пымла Арон маньы.

— Көноши?— Василя йады.

— Солана.

Шандор Арон докы йөдым миән
шот. Качкыдаләшәт, йүдәләшәт,
Василя сарай вуйәш амалаш пырөн вә-
зөш. Колышы гань пингөдө оmdон
амалән кәә...

Иргөдым ирөкәшәт тидө йөләок
ак көньөл. Шандор Арон садвичөш-
төжө пәшәм Ыштәнәт вәк йаңылән.
Ровотныкәш кандөмы пләннөйжө
көньөлөинәт вөкәт, дә хөзам качкаш
вычат вөкәт машанөн, Арон пөртөш-
кө пырөн шагаләш. Плитә довы стрә-
пәйән шалгышы вәтөжө амаса до-
кыла төрөк анчал шөндә, марыжым
ужәшәт, өпкәлөмлә попа:

— Мөйн машанышым төдө пы-
ра...—манөш.

— Әчәәт көньөлтә?—Арон цүдө-
йә.

— Көньөлтөжөм ат уж ма?.. Төйн
ма, прөмой әдәмөмок кандәнәт?

— Әх, йаратым вәтәмжәт...

— Йәлахайым кандәнәт гөнь, мән-
мәм йашток көчәш колта...

— Колышт доко, Жужо...

— Колыштөок пәлө... Кү вара пра-
мой әдәм кандәкш цәш йәктә ама-
ла? Мә Ышкөжө кынамөк төвө кө-
ньөлөиннә... Әргөинәт мадынәт йаңы-

лэн... ТЫдЫЖЫ со амала! Лывшан кэмэтшым портанцылан кодаш акли ылын? Шляпээтшэй моло... Госпыйи, нъушты олмаву пэлэдышбыжым, каргыж пыдыргывлэжым моло түнй пачкалташ акли ылын?! Кыдаш кэмэ-тэйм! Сэдырэм лывэртэт...

— Эчэ мЫнь түгй кэлдэлэм...

— Качкаш поспэйэн!

— Толам. Виноград пандывлэм эчэ анчал сэрнэлэм...

— Кошутым ужыц?

— Мадэш, кудвичыштэй...

— МЫндЫркЫ бнжЫ кэ... А йалахай пнэтым Ышкэок кЫнЫлты... МЫнь ам кэ. Токыжы мйшят йЫрнэм. ВыргэмжЫ—анчашат лудЫш—шукшЫ, лывЫрэн. Эчэ тивлэжЫ улы сй... Кышты тэхэнь эдэмжым монат?

— Эх, Жужо, Жужо, цилэ плэныйвлэок тэхэньвлэ ылыт. ИктЫштЫнэт прамой выргэмЫштЫ кодтэ. ЧучЫн пйтэнйт... Йаношын тошты выргэмжым путэ акли...

— Йаношыным?! Эчэ мам!

— Бнэ цэрэн кашшы гыцэ?! Выргэм тэржым со ровотайа сай...

Чичэлгы лицэн, кукшындирак, вЫцкЫж тЫрвэн итЫрэ Жужо, тЫрүк шЫдэшкэн колта. Марыжы докыла кок ашкылым Ыштэ. СадвичЫ окнэа вашт вазалшы айар турэ шагалэш. Костанын попа:

— Пуаш манат? Службагыц, вырсыгыц сэрнэн толмыкышты мам вара чийт? Йара эчэ паша мастар ылэш гынь. А то өркэнэш тЫнгальЫ гынь, качтэ шЫнцЫш шоат,—манэш.

— Попэт ма!—Аронжы попа.— МЫнь вэт толмына годым цИшти тЫдЫгыц йадышт лыктым. Ма вара эчэ кэлэш? Хрэсэнь пашам палэ. Мадыйар йЫлмЫм мышта. Эствэргом ала доныш концентрационный лагэрЫштЫ ЫлЫмжЫ годым тымэньЫн...

— Эствэргом ала доны Ылэнйт?

— Маньэ.

— Кынам вара кЫнЫлэш? Госпыйи! Коли тидЫ пурэ эдем?! Иктэ махань жулык ли гынь... пуштынат эчэ кода...

— Ну-у...

— Вара кЫчалок. РоссйЫштЫ тЫхэнь эдемвлэ ылыт вэт. ТЫнь попкЫц йат доко...

— ЭдэмЫм прамой ужтэок, ЫшкЫмэдЫм Ышкэ тЫнь лудЫктэтЫш.

— Мажым вара эчэ ужмыла? ВыргэмжЫ шукшЫ. ШиньэлЫштЫжЫ ик полдышат укэ. Ма? Аль нинЫн модышток тЫхэньЫ?

— Моды агыл. ТэнгэчЫ вадэш толмына годым, корнышты шайышты: сыкырла вашталэн колтэннэ манэш.

— Вашталтэнйт?

— Маньэ. Качкашышты чөдЫ пуэнйт. Ну, и выжалэнйт, вашталтэнйт...

— НинЫлэн кышэц ситэрэт? Хынавлэок агылэп вэт.

— Шукыжы хворайэнйт, колэнйт...

— Цэрлэнэн?

— Маньэ. Тыфдон цэрлэнэнйт, шужэнэт колэнйт...

— Госпыйи, тишкЫ цэрЫм бнжЫштЫ кандэл...—Жужо лудЫн маньы.

Арон амаса кЫлЫм роалта. КЫдэж лыкыштыш стэла вЫлнЫ йамдЫлэн шЫндЫмЫ торэлкэвлэм, савалавлэм, шулын шЫндЫмЫ сыкыр лаштыквлэм качмыжы шомыла стэбан анчалэш. Плитэ вЫлнЫ шолын шЫнцЫш качкышвлэм анчалтэят ак цЫтЫ, дэ амаса докыла лэксашлэок сэрнэл шагалэшят, ватЫжЫлэн кэлэсэ:

— МЫнь скоры,—манэш.

— Колышт доко,—плитэжЫ докыла кэшЫ Жужо тидЫ докыла мЫнгэш сэрнэл шагалэш,—сарай вуйышкэт кЫзыток анчал анчы...

— КЫнЫлтэм, кЫнЫлтэм...

— КЫнЫлтэш агыл, аньэт совсэм шЫлЫн... Мам машанэт? Ольэн валаат, садвичЫшкЫ, кырык лывэкЫ, рэка гач, варажы шЫргЫ...

— Ой, тЫнь пишок лудЫктэтЫш...

— Лин ак кэрт машанэт?

— КэЙэм... Ато...

Шандор Арон шайажым кашартэн Ыш шокты. Самой тЫ выртын түнЫ изи эргЫштЫ лудЫшЫн магырэл сЫгырэл колтым йукшы шактэн колта.

— А-а-ай!—манэш дэ пөргЫшкЫ кыргыж пыра. СэньЫшкЫшток эчэ—ави-и-и!—манэш, дэ авэжЫ тэрвэн кэчэлтмэшкок кужын шывшын саслэн пыра.

Атьэжят, эвэжят лудЫн колтат. Остатка кодшы эргЫштЫм йаратэн сэмэлэн, ласкон тЫдЫлэн понат:

— Ма вара? Ма?—маныт.

— ПЫрцЫкэм, Кошутэм... ыжат, цЫтЫрэ вэк...

— Кү вара тынбым?

— Ортшыгың кемашаш коләнәт кәрдәш... Госпыйи!

Тыгырвәлә, цәрә йала ылшы, әвәжы ганьок чичәлгөй, кукшындирәк лицән, шим сбнцән эргыштөй икманьар жәп попәнәт ак кәрт. Вара ижы, кудвичы окньашкыла анчыктән:

— Русский... качкәш...—манәш, мәгырән попа.

Атвәжы дон әвәжы кудвичы окньа докы кыргыз миат. Анчат: сарай вуйгың валән шагалынат, сарай мәнгы төрвән йәрән шагалынат, тәнәчы вадәш атвәжы шывштән кандымы русский пләнний шалга.

— Мам качкәш?—атвәжы йадәш.

— Мынбым... Мынбым качкәш... Ты вә шалга. Ой, лүдәм!..—Кошут әвәжы шайыкы йөмә.

— Махань әдәмбим кандән аһәт!..—Жужо өпкәлән попа.—Кошут агыл, кәрәк кү гыһәт тәхән әдәмгың лүдәш. Тә бродьагы, тә бандыт, Пурыжок агыл. Ыжат монгыржым моло кыңә ыдырал-ыдырал колта... Ты вә, ик тим мон лыкты тама... Манвә, манвә, Госпыйи! Улыкы шуш!.. Арон, кә, Йаношын выргәмжым бинвә пуок дә чижы... Вылныш тиән бштөргыльәш савыцвләжым—карәмбш. Әх, әдәмбимок кандәнәт! Тыфу! Йөйләрәк... хударакшым... Тырлай, тыләнәт, мыльылан, бштәш шүдәмшкы, лучи мынь бшкәок... Кышкы ләврән кәмәттон анцыл кбдәжышкы пырәт! Кыдаш маньым вәт...

Марыжым корныжыгың шбдәшкән шыкәл карандаат, Жужо анцыл кбдәжыш проворын пырән кәә. Паштәкшы кут иәш Кошутат тыпкә кыргыжы. Арон сәнныкышкы ләкты. Бшкә дурәшбжы орланымыла шана:

— „Ма кәлтәмәш вара? Ровотнык әдәмтәәт бләш худа, ровотныкым кандымәжәт пурәш агыл... Әдәмжы йажо ылгәдәт! Пләнний вәт. Русский. Сасна йиш... Тыфу, кәлтәмәш! Бндә бшкә пләнбштгыш гань лимбәлә: ма худа бштән шуа, мам шолыштәш, тбдәмөк оролы. Йыт омым бндә пың амалаш укә... Дә, тырлай, когонжок ам тбргәштблбкты. Мәнмән пуры бльмәшнәм пыжгайымышты гишән, мәнмән йажо әдәмвләнәм шушыртымышты гишән, пуштмышты гишән, ала-

вләнәм нәлбн-нәлбн зорайымышты гишән мынь ти саснам йажон панвәжәм.. Цилә күсбжымок пбрыктәм... Манвә... Хынаок ат ыл вәт. Бшкәжәт тәвә, русскийвлә, мәнмән пләннийвләм когон мутьат маныт. Кыдыжым шбшкыл качкыт маныт. Сәкән пуштыт маныт. Имны вәрәш, буйвол үшкүж вәрәш кыңкән ровотайыктат маныт... Каждый газәтбштөй ганьок тиды гишән сирәт. Пләнбшкы нәлмы биды рәмәшвләнәм, брвәзбвләм кыңә эчә зорайат! Попа такәш агыл вәт попа: „Русский пләннийвләм бжәләйәш ак кәл, йараташ ак кәл“ манәш. Нынбм тынә и кәләш! Ма нынблән ак ситы? Кү мәнмәм тыкәләшбштөй шүдә? Тилоштат русскийвлә мәнмәнбм шуку зәмләм шывшын нәлбнбт маныт доко, шушыргыш салтаквлә толынтолын попат. Газәтвләжы гынь тиды төрөкөк ак сирәт. „По стратегическим сосбражениям наши части оставили такой-то город“ вәлә маныт...

Арон, кәмжым кыдашаш манын, сәнныкыштыш төнгөләш шбнцылдәлбн ылыы дә пләннийжым ашбндәрән колтыш. Вәржыгың кыньблылы. Кудвичбшкылә ылшы изи окньа докыла, йал йукушым пәлдбөртбдөймблә, ольән ашкәт миш, дә Коротков Васльа мам бштбмбжым бндә йбвбөрт анча. Пләнний әдәмжы, сарай мәнгы довыжок сәдок шалга, йбөржы ма ылым анчылтәш. Шандор Аронын шбдбжы кушкәш дә кушкәш.

— „Вот махань вәт ыләш, ә-ә?—тиды бшкә дурәшбжы тумайа.—Вуйта цилә бшкымжын ыләш, анчылтәш.. Анчок, анчок! — Арон Коротковым мыскылән шана.—Хоза ылат вәт... Манвә, чәрәпиды ләвәшән пәтыстьәнний тома тынь тбвәш стройышың, тбвбләйбшбш... Мол бльбшвләмәг тыньок стройышың... Кудвичы йбөр акацимәт тыньок шбндән кәшбш... Садымат тыньок шбндбшбш вәкәт... Хохо-хо!.. Тбвәш, кудвичы покшалныш пәләдбш клумбым эчә анчал. Тбдәт тыньбнок ыләш вәт. Тынь вәт, күөрвләм кырык лапгың шывштән-шывштән, тыхән итырә пәләдбш клумбы пичым пичышбш, тыгыды күөрвләдон тбрләцвләжым моло тышкылыың. Хәхә! Манвә, ирә пблгомшкәт анчал, шошым айардон йбрәлтб... Кәк мырыжы вара эчә, кәк мырыжы? Тбдб-

мат колышт... Тэвэ кыштакэн бѣлѣмашѣт. Колаш ак кэл. Помѣшѣкѣн гань. Дѣ тѣньжѣт бѣшкѣмѣдѣм лач помѣшѣкѣшок ужатыш. Тѣдѣлѣок, кѣсѣрнѣн шагалнатат, шалгѣт. Кидѣтшѣ вѣлѣ монгырѣдѣм сѣдок кудыргѣ ыдыра, русскѣй тивлѣдѣм поктылыштѣш. Эх, катыржнѣык, рокышкы кѣшкѣ тама доко! Мѣ доранна пашыкта... Бѣндѣ, ма гѣнѣят ижѣ, вѣржѣгѣц тѣрвѣнѣш. Клумбыш ыш пѣлѣдѣшвлѣ докы тѣвѣш мѣй. Бѣрѣш? Ах, нахал!.. Укѣ, увѣшнѣцѣ вѣлѣ. Вот вѣт, эдѣмлѣок каштѣш, плѣнныйят ат машаны...“

Коротков Васиљѣ лачокок вѣржѣгѣц тѣрвѣнѣш, клумбым анчалѣы. Кудвичѣ покшалан изи Кошут шуѣн колтымы мадыш пѣчѣлѣм кидѣшкѣжѣ вара нѣлѣбѣ, лѣѣн моло анчалѣы. Пропкажы „хлоп“ шактѣн колтымашѣш ѣптѣн лѣдѣн сѣгѣбрѣл колта...

— Нѣ, чѣшѣжѣ пу...—амасам пачылдалѣшат, Аронлан выргѣм арам Жужо шуа.

— Мѣ дѣцаш толына... —марыжы тѣдѣлѣн манѣш дѣ сѣнѣык анцѣкы лѣктѣш. Мадыш пѣчѣлѣм анчѣн палгышы Васиљѣ вѣкѣ шѣдѣшкѣшлѣ анча.

Тѣдѣжѣ, сѣнѣык амамса пачмы йукум колѣшат, Ароным ужын колта, тѣдѣ докы ик-кок ашкылым бѣштѣ:

— Пургѣчѣ, Шандор Арон,—манѣш, тѣдѣлѣн кымалѣш.

— Шу ли...—тѣдѣжѣ нѣвольтѣ статьян манѣш.

— Тиштѣ кѣн бѣрвѣзѣ ылы вара?

— Мѣнѣн... Мѣнмѣн... Кошут...

— Тидѣ ылын ма? Тѣнѣчѣ станцигѣц поздан толыннаат, мѣнѣ ужтѣлам... Мѣлын вара саслѣн шѣльбѣ?..

— Акайры изивлѣм лѣдѣктѣш...

— Лѣдѣктѣш? Шандор Арон, прават мѣнѣ нѣмат шѣм лѣдѣктѣш...

— Лѣдѣктѣмѣшѣш эдѣм курымѣш локтылаат кѣрдѣш...

— Мѣнѣым ужын колтымашѣш лѣдѣн гѣнѣ, простѣы, Шандор Арон... Простѣы...

— Аѣда кѣнѣ рѣкашкѣ... Нѣштѣлѣт, тѣвѣ ти тыгыр-йалашым чѣэт... Кычы... Садвичѣ гач кѣнѣ, тиштѣ, мѣндѣбрѣт агыл...

— Аѣда, аѣда... Ирѣ тыгыр-йалашым чиктѣмдѣлѣн пиш кого тау.

Ир-пѣкш пѣшѣнѣвлѣ лодон, олмавувлѣ лодон, виноградноыквлѣ лодон

моло коктын ашкѣдѣт. Йалгорны ѣнѣсѣыр. Кок эдѣм сага-сага кѣн ак кѣртѣп. Коротков шайыц ашкѣдѣш, Аронжы анцѣд. Лывш кошкѣн ганьок. Лач кыды бѣлѣштѣшѣштѣжѣ ѣль пѣлѣдѣшѣштѣжѣ вѣлѣ айар мадмашѣш лывш патѣкалтышвлѣ бриллиантла йолгѣ йылат. Пѣлѣдѣш пыш он цѣц ныгыдын, тотлын пыра. Мѣкшвлѣ, кавшѣнѣвлѣ, шѣнѣвлѣ... Ма-ма укѣ? Шукыжымок нинѣм Коротков кѣзѣт йактѣ ужтѣят. Тѣхѣнѣ пѣлѣдѣшвлѣм, тѣхѣнѣ пѣшѣнѣвлѣм тидѣ ижѣ пѣтѣри ужѣш. Тѣдѣндонок тидѣ анчаш вѣлѣ лин. Тидѣ вѣкѣ сѣдок шайыкыла анчылат-анчылат ашкѣтшѣ Арон, сады вѣс вуйышкы, кырык тѣрѣшкѣ нинѣ толын шагальѣвѣт, кѣлѣсѣш:

— Тѣвѣ ти йалкорныдон ти рѣкѣ докы валѣн кѣ дѣ, йажон нѣштѣл шѣндѣ...—манѣы.

— Йара, тау, Шандор Арон,—Васли кѣлѣсѣш.

— Уала лоштыш йонгырак вѣр турѣжѣ нѣштѣл.. Ужат, тѣвѣ ѣчѣ пумага лаштык тама ошын кѣйѣш...

— Ужам, ужам... тау...

— Тѣштѣ йажо. Кѣшнѣрѣкшѣ йѣм улы...

— Йара, йара, тау...

— Ин мыштѣт?

— Мыштѣм... тау...

— Вара пѣмѣ выргѣмѣм чѣэт...

— Пишок кого тау, Шандор Арон... Кого тау, мѣнѣым, худа плѣнныйым, шотѣш пиштѣмлѣндѣ...

— Тѣлѣнѣт как раз. Кого ѣргѣмѣн...

— Тау, тау...

— Вара, нѣштѣлмѣкѣт, качкаш кѣнѣ... Кѣ, нѣштѣл. Мѣнѣ бѣшкѣжѣ тишѣкѣн кодам...

— Йара, йара, Шандор Арон... Мѣнѣ вѣт выртышты.

— Качкылдалынаат ровотайаш кѣнѣ. Тагачы — садвичѣштѣ, иргодым нырышкы, бахчашкы моло кѣнѣ...

— Йара...

Коротков Васиљѣ, пѣчѣ гач тѣргѣштѣшат, сирѣмѣн кырык ѣлкѣлѣ талашѣн вала. Пышкыды сирѣмѣт дѣрѣ йалѣшѣжѣ мамык партышла чѣчѣш. Онгышкы ирѣ воздух йонгѣтан пыра. Тамалын ѣнѣт, тагачы монгырѣшѣжѣ пиш куштылгын чѣчѣш. Ом-

жы пйтэнэт вэкат? Пленбштй ылымжы гач тидь иканакат вэт тэгэ ом пйтймлэ амалыдэ...

— Тошты выргэмэтшбм шуэн колток... Сагаэт ит нэл...—манмы йук кұшыц шакта.

Тидь паштэкшй оролэн шалгышы Арон тидь сасла ылын.

5

— Тэвэ, Васи, ти кыва дон коктын кыдалыда,—пөкэнбштй лорток шынзбшй, ош платйан, ылалшбрак таза бдырәмаш вькбй анчыктэнэт, Коротковлан Арон попа.—Вэрэмэ эчэ шукок агыл, кандакш цаш вэлэ. Бндэкш цашбн лэктбдэ гынбят, кэчб-вэлэш тышкбй шода. Маньэ. Вады шомешкят эчэ тиштй лидэ. Тынбжын, Васи, цилэ йамды?

— Маньэ, йамды. Имнвивлэм пукшымы, йуктымбй, аравам шбрымбй... Кбцкаш вэлэ... Саснавламэт аныр лапыш поктыл нангешым...—Васлижбй попа.

— Шыльбм нэлэш ит монды.

— Тбдэт улы.

— Тынэ гынб, мам вара шбнцэм? Кешаш, йамдылышаш... —пөкэнгыц нэлбн тэрванэн кынбильбат, таза бдырәмаш маньы.

— Маньэ, маньэ, вычы вэлэ, иктэ цашбштй кыдал миэ...

— Томаэмжбм палэ?

— Анчыктэн цуэм...

Бдырәмашбжй, Васи докыла сарнальбат:

— Цэркбй сагараккок, кок йатжан...

Палисадникбштбжбй бэсэдкбй постол улы... Дэ вывэскыгыцок моат...

— Моам сэй...—Васли попа.

— Моат... —Арон попа.

— Йара, вычэм. Ынэ. Толмэшкбжбй пэцкавлэм моло йамдылбктэм...

Васли сага араваэш кэш лишбй бдырәмаш, токыжы кэш манын, амаса докы ашкэт кэш. Тиштэкэнкок шбнцбшбй Жужо, марыжы вькбй тамам кэлэсымлэ анчалбат:

— Цэнэжбм попэмэ... Попы, попы, привайыкты, —манэш, ольэн пбжгэ, Ароным амаса докы шькбмлэ кидшбдон равэдэш.

— Эх, Аньи кыва, тырлай, тиокат мондэм ылыб,—амасам пэлэ пачын колтышы таза бдырәмаш паштэк ик-

кок ашкылым бштбшят, Жужон марыжы попа.

— Мам? Когэчэш иктэ-мам нэлэш шудэн колтынэт?—тбдбжбй йады.

— Агыл. Цэнэ гишанна изиш ана попалты вэл?

Токо вэлэ сусун, йбрэн попышы Аньи кыван сусужы выртышты йамын кэб. Кбжгбй тьрвбжбм цагалтэн колта.

— Цэнэм попаш манат?—цүлэйим-лэ йадэш.

— Маньэ, изиш привайалаш¹ кэлэшок ыланэжы...

— Привайалаш?! Ой, ой, тынб махань ылат... Мбнб шачымаштэм, валташ эчэ кэлэш.

— О, тынб шутьям бштэтэш...

— Махань шутья! Лачокшым попэм.

— Бшкэок шаналтэмэ, йа, кызбт цилэок вэт шэргэштбн. Кинды цэнэ кузэн, шблыбй цэнэ кузэн...

— Кэрэк мам нэл гынбят, кок пай, кым пай шэргэштбн,—шайашты лошкы Жужо пырыш, дэ Васлилан кэлэсбш:—тынб, Васи, кач, манмам ит вычы. Сасна шэлэш жарым тури улы. Кофэ...—маньы дэ стөл вькбй качкышым йамдылэш, намалаш тбнгальбй.

— Маньэ, ватэмбн шайажы лачок. Вьрсы цэнэм когон лүлтэ. Лач эдэмвлэ вэлэ шулдэштбт тама доко... Кыды таваржым, Аньи кыва, нэлэшат ат моадк. Маньэ, пэрвиш цэладонкок шывшташ гынб...

— Шандор Арон, колышт доко, привайаш манат. Йымыгыц лудбмэ. Тылык бдырәмашбм овижайбшаш агыл...

— Кыцэ вара, тынббм овижайэм, Аньи кыва? Мбнб вэт...

— Агыт ылтэ... Колышт доко. Мбнб вбрбштэм тынб ылат ылгэцбй, корчмагыцшят¹ прават, шбвэн-шбвэн ижбй карагнэг ыланэжбй, палэт? Вэт, нбмахань привульымат ак пу. Увиткэдон торгэйэм... Мам йббрэт? Йбрбидэок.

— Увиткэдонжок ат торгэйб,—Шандор Арон йббрэ.

— Трупкаэт кбрбн кэжб,—Аньи кываат йбрбдэ ак цбтбй.

¹ Корчма—столовый постол, качымыумб вэр.

— Ик кронжым ¹ привайэт,—Жу-
жо маньы.

— Кроным? Ой, ой! Ма, мбнбьым
кбзбйаш колтынэдә гыцэ?

— Хо-хо-хо...

— Эх, Арон, Арон, йәл мәгбйрым
дым ваштылаш йажо агыл... Махань
вара кбзбйт мбнбьын торгәйбймәш?
Пәрвишәт вара? Пәрви празнык кә-
чбнжәт, проста кәчбнжәт корчма цуц
халык шалга ылыы. Марәм дон кок-
тын (йымын царствашты лижбй) шү-
ләлтшәт ана йәрсбй ылыы. Сәдок вы-
жаләнә, торгәйәнә ылыы. Иктбй толәш:
„Арәкәм!“ манәш. Вәсбй пыра: „Сәк
йажожымок!“ манәш. Кымшылан за-
куска кәләш... Тбнәм кок официантым
урдәнә ылыы... Ма, попымла вара!
Ашбндәрәт, Арон?—Тбнәм арәкәм кә-
чбй гач, кок кәчбй гач шывштыктәнә
ылыы... Кбзбйтшбй гбнь, тәвә, әрнбәш-
тбйжәт тбнәмшбй ик кәчәшбй ам вы-
жалы...

— Бшкәжбй сәдок арәкәм шывш-
тыктәт... Хо-хо-хо... Потыкәм ша-
йыштат, Аньи кыва...

— Торгәйән анчы, мбнбй вәрбйштәм,
потыкә тәвә.. Кү вара кбзбйт йушбй-
жбй? Шонгывлә? Бдбйрәмәшвлә? Аь
цбзбй качшы әзәвлә? Бшкәжбй тәвә
лачокшымок потыкәм шайыштат...

— Корны кәшбйвләжбй?

— Нбнбй вәлә и вурчыкалат.

— Ик крснжым, Аньи кыва, при-
вайок.

— Ой, укә, укә... Ам кәрт.

— Привайәт, привайәт,—Жу-
жо попа.

— Укә, агым. Йымыгыц лүдток...

— Ну, и курпәнбйк!

— Ит мыскылы, Арон. Пәл крон-
жым привайышаш... Пәлбым...

— Чбдбйрәк.

— Тиды? Ох, Арон, Арон, мб-
ләнәм топлот шывштән шалгыдәләт
ылгәцбй, ну, прават, тидбйжбймәт бнәм
привайы. Мбләнәм кбзбйт тошты цә-
нәәшок лубой әдәм кән толәш.. Пәл
крон!

— Ну, йара йок, курпәнбйк...—
Арон ваштыл колтыш.

— Маньә, курпәнбйк... Йара тб-
нбн такәш ровотнбйкәт улы, дә эчә
ровотнбйкәтшбй махань йажо, ровота-

йаш мастар, русскийәт ат машаны,
лач мадбйарлаок попалтән колта
моло... Шукәш агыл, бдбйрәт тәвә эчә
толәш...

— Маньә, Аньикәнә иктә тблзбш-
тбй толәш... Шудым бштәш...

— Марлан кән ак колты гбнь...—
Аньи кыва шутбам бштә.

— Кулән вәл? Марылыквләштбй
укәш,—Жу-жо попа.

— Ах, мондәнәмбш. Вырсы агыл
ылгәцбй, ти йажо бдбйрдә, кычәнәт
бнәдә цәрбй, марлан кән колтынәжбй...

— Маньә, бндә кәпәш шон... Тб-
нбн йаратымы ик әргәтәт, вырсыш-
ты агыл ылгәцбй, кбзбйт вәтәш шон
ылыы вәл.. Тбнь, Васли, кач, кач,
эчә оптән пуәм..

— Ну, әргәм вәрц когонок ам ой-
хыры. Штабәшок тбдбм ровотайаш
кодат гбнь, живойок сәрнән толәш...

— Мәнмән вырсы тыл лошток пар-
валән каштыт...—Арон ойхырымла
маньы.

— Йаноштажы? Иктәма увәр улы
вара?

— Тагышты аньәт каштәш. Кән-
дәкш тблзбй вәт нымахань увәрәт
укә..

— Когәчбй гоным бндәкш тблзбй
шоәш,—Жу-жо маньы дә ойхырән шү-
ләлтбш.

— А пожалы шоәш... Маньә. Тә
сирбймәшбйжбй ак тол, йамәш, тә плә-
нбшкбй попазән.. Тә коләнәк... Нь-
мат пәләш акли...

— Ну, бнбә, вычәм...

— Йара, цәцәш кбцкә... Кыдал
миә.

Аронат, кидшбм мышкылдалә-
шәт, качкаш шбнцәш. Вара бахчажым
анчалаш кәәш кәләш, дә толшылажы
азымвләмәт анчалаш кәләш. Ширбм-
жбй моло йара вәл, аньәт, Васли ши-
рән молоат, шүмжбй ладна агыл. Ти
ваднат тбдбй гишән йыт вашт ту-
майыш.

Токо вәлә амалән кбнбйлшбй ом-
тбйа Кошут анцыл-пөрткбц ләктбн
шагаләш. Шим шаптыр гань сөнзә-
вләжбм кидшбдон пбшкәш-пбшкә-
шәт, әвәжбмәт, атьәжбмәт агыл, Вас-
лим төрөк анчал шбндә.

— Бштбшбйц?—манәш, тбдбйгыц
йадәш.

— Мам? вәкшбм? Укә эчә...—Ва-
сли кәләсбш.

¹ Крона—окса йәдыньицбй

— Тагачы ёштё.
 — Тагачы Васи мёндёркы кыдалаш,— атыажы маньы.
 — Ну, мёньят ёньё кэйэм...
 — Коктын кыдалыг... Мёндёркы...
 Тёньём вёсканё нёгёя.
 — Ну-у.— Кошут ёньёра, мёгёрашят мёндёр агыл.

Ик-кок ёрнёашток вёт ёрвэзё Коротков дон кыцё привитнён колтыш. Пётёри андак тёдёгёц лудёдёлэш ылы. Варажы гёнь, изин-ольён привитнёаш тёнгёльё, тёдёлён мадышвлём ёштёктё, сагажы кыдалыштёш, ёрсёйм годым рёкёшкы нёштёлэш коктын валат моло...

Коротков Васи шукок ёш мотайы. Имнёйм кёцкёштёт, корчма докы кыдал миш. Ик маньар выртышты корчма хоза вётё дон шоссё корнышкы кыдал лэктёвё.

Айаран кэчё. Лёпкётё мардёж лудёшкы ёнготан шёлё, тагышэцёт намал-намал толмыжы тотлы пёлёдёш ароматтон ёуктё, мамык постол пёл лаштыквлём кётёлё постарёнёт, тагышкыла нёгёя, выжгё покта. Ошалгы кловоё пёлгомёшкы икманьар вырт кёрёлтёок анчышаш гёнь, пёлгомжы лач тагыжлаок чучын колта, пёл лаштыквлёжы— ёогышы ивлё машаналтыт... Шоссё корны кок вёлнёш олмаву пёлёдёш вилён кён. Олмавувлё лёвёлнёш шудёвлё, пёлёдёшвлё тё вилёш ош пёлёдёшэштёт лыманалтшывлё гань ылыт...

Арава ёашёк шайылан ёракё пёцкёвлём оптён, аралён дё кёрёмдон ёалштён шёндёймё. Ёашёк анцылныжы Аньи кыва дон Васи шёндёт. Корчма хоза вётё вёлнё— луды вёцкёж пальто, вуй сёмаш тёртёймё луды шлёпё. Кидёштёжы итёрё саквоёж дё косир зонты. Лёвёлёнжы кёпцёкёйм пиштён, ёалжым ёошт колтён шёндёён. Кёрдон вёкшён шёндёймё корныдон араваэш кыдалмашёш лёырт кёчёлшё кок пачаш онгылашыжы лёыпкё ёрзёлтёш. Аньи кыва ёшкёжёт, кыды вёрёжы лёыскалт-лёыскалт кёя. Утыдонок шёшкёён оптён шёндёймё пай мёшак гань ёлэш. Ти живоё мёшак Василян тавыкын-тавыкын попа:

— Ёндё тэвё ти корнышкы пёрён кё. Шалахай вёкёлё ит анчы... Мёмёлё. Эчэ салтак ёлам манат... Вургымлашкыжы! Вара вашток ик корны кёя,

ёракё завод ёактёок...— манёш дё Васлим шотёш пиштёдёлмё, мыскылымла тёдё вёкё анча.

— Ёара, ёара,— манёш Коротков, пурын попа.

Нинёйн попом ёукушты арава ёрёшкёлт кёмашёш кёрёлт-кёрёлт кёя, охыр пёцкёвлё ружгёлтмашёш лёвёлёлтёш, мёдёлтёш.

Васлин ёшышкыжы Александров попомы шамаквлё ашёндёрёлт пёрён миётёт, ти кыва тидёлён пишок шёмёш ак тол. Попаш вёлё вёт тёдё дон тёнгёлё пурын, тёдём когёш пиштён, ёшкёймжём худаэш ужын тидё поца. Ёшыштыжы гёнь ти „каразитём“ (ти шамак ма ёлымм дё, тидём вёлёт агыл, Васи ёндё пёлё), Коротков тамамок ёштён шунёжы ёлнёжы, дё тырхыдё акли, жёп шомым вычалаш кёлэш. Сёмы тидёлён концентрационный лагёрёштё икёя вёлё агыл попён: „Рёволюци эчэ поспёйдёрак... Вырсын кого куашнаэшёжы рёволюци шуаш тёнгёлэш вёлё эчэ цаца,“ манын...

Махань-шон ёракёвлём, ликёрвлём, наливкёвлём ёштём завод изи ала кётёштё шёндёлтё. Махань шон складвлём, кого труваан корпусвлём ёртётёт, склад управлёйущий постол ик эдём нинём кого подвалышкы нёлён миё. Васиёт, имнёйвлёжём шагалталёшёт, шайыцышты ашкёдёш. Ёёржы анчылтёш. Электричествёдон сотёмдёрён шёндёймё подвалышты ёракё пёцкёвлё рёдён-рёдён шёндён кёят. Пёцкёвлён крантвлё турё кого тазвлём шёндён кёмё вёзвлёштёжы... Коротковын шёвёлёвёлдшёт толын колтыш вёк. Кыды тазыштыжы ёан аздарышы тотлы пышан ёракё пёл таз моло ёогён шёндёён. Эх, махань, махань ёракё тиштё укё! „Тёвё“ „пётрогёчёт“ кыштакён ёлнёжы, манын тидё шаналыш, дё шанымашыжы ёамакыштышлаок лиёлт миё тама доко: аньи кыва сага кёшё ёлёлшёрёк дё акшакырак икпоратка кёпён эдём, Аньи дон тамам пёжгёлтёлёят, Коротков докыла сёрнёл шагальё, итёрё усивлёжём кавёрланымла пётёрёлё дё, ёшкёжы Василянчён оролён шёндён. Вара ёады:

— Ну, русский, ёракём ёуёт?— манёш.

— Йуам, господын хозаин,—тй-
дйжй манэш.

— Махань сортым йаратэт?

— Свэт вьлыны махань сорт улы,
цилй йаратэм...

Аньи дон склад управльйуший,
тамам кэлэсймлй бшкэ лоштышты
йбйрйлатят дй, подвал вэс вуйыштыш
кбйдэж ганьышкы пырэн кэят, Корот-
ковлан ниньым вьчалаш шудят.

Бшкэтшок киэн кодшы Васи, ик-
тйат ужшы укэ вйл манын, бшкэ йбйр-
жй анчалы. Ик эдэмбймат бш ужат,
пэцкйвлйан крантвлй лбйвйлыш таз-
вйлыштйш йракйм шыкын анчылташ
тбйгйльбй. Кыды йракйжй—йакшаргы,
кыдыжы — кбйрйлнйлгй, кыдыжы —
цолт саралгы. Анчымашэшэт Васи
синцйдйаш алан-алан вэлэ кайэш,
сбйндйжй шйрлэн кэшй гань.

— „Изиш йулдйлмйшэш ак пуштйп
сай... Хоть тотэшт анчышаш“—манын
тидй шаналталыат, цбйтэн бш кэрт,
ик таз анцылан кымык сукалтэн ва-
зат, йракйм подыл анчыш. Пишок
тотлыч. Муйк вэлэ манэш, дй изиш
цожтэ нйлэшят, йуаш цотэ йонгата.
Икманьар подылышым Коротков йун

колтымыкыжы, йуаш пырахаш кэлнэ-
жй манын, шанальталат, кышты вара,
тазгбйцшйат тидй айырлэн ак кэрт.
Кйнйан-кйнйан ижй йун шбйндйш. „Плэ-
нбйштй каштмэм гач мацьар ойхым, ма-
ньар орлыкым ужынам, йль изишэшят
ойхым шйрйш акли“ манын тидй ша-
наалталы. Йун тэмбйлй чучмы го-
дым ижй, тидй йал вбйкйжй кбйкбйл ша-
галы дй, ма вара? Ой... Подвал
стэньйвлй тбйрбйнйалтйш тбйгйльвбй.
Цилй подвал хйлйок вуйта вуйын вуй-
стык шагалэш. Тэвэ сбймбйрла, сбймбйр-
лй... Васи м сэдбйрй вуйта тэмдйен
валтыш. Тидй рупок кйнвазыг...

Икманьар вьртышты вуй мычаш-
тыжы ваштылмы йуквлйам колэш, дй:
„Русский свинья!“ манын вьрсымы
шакта.

Коротков анча: Аньи кыва дон
склад управльйуший шалгат, ниньым
омыныштышлйа тбйтбйрйан ужэш. Сэдбй-
рйшкбй кйнвазышы Васи йал вбйкбй
кбйкбйлйаш цаца, равэдэш.

— Пр-прость-ок... г-господын
х-хоза,—манэш дй, йал вбйкбйжй ша-
гал шоктыдйок тидй мбйгйш кйнвазэш.

Управльйуший дон Аньи пиш ко-
гоя ваштылыт. Васи жй гйнь шамгбйц

кэшй гань. Подвалышты шалгышы
йракй пышэшэт пушэ дй пушэ тидй
йукшбй лиэш.

Кыцэ Коротков подвалгбйц лйктбйн,
кыцэ арава ййшбйкбйшкбй пырэн вазын,
тидй нымат ак шбйнцбй. Шижбйн ко-
та—шоссэ корныдон лоргэ кыдалыт.
Вады вбкбй вазалшы кэчбй шим пбйл
шайылыны. Йуалгы мардэж лйктбй. Хбй-
дбйртбйш хбйдбйртй. Шукэш агыл, йур
пырышашлык. Пар имньйэдбйм Аньи
кыва бшкэ вьктйрй. Имньйвлйжбй
смирнйвлй молоат, бдбйрймйш вуйжы-
донок слайа. Мам вара, тидй бшкэ-
жй хрйсань бдбйр ылын, пэрви, па-
йан шонгы марылан, вйтбйлыкэш кэ-
мэшкбйжбй, имньи вуйышты шуку
рйдбй каштын. Сэдбйндонок тбйвэш
вьктйрбйкйлй.

Коротков, ольэн кбйкбйл шбйнцйат,
бйрдйгшбй йуктон:

— Аньи кыва, простьок!—манэш.

— Ма?!—тбйдбйжбй шбйдэшкбймлй
попа.

— Простьок мбйкбйм... Кого самы-
ньым бштэнйм... Кай, бшкэок вьктй-
рэм... Тбйлйнэт йажоат агыл.

— Мам вьктйрэт, толын шонна
ганьок!

Коротков Василйан кого намыс, дй
вуйжат, шйлбйн кэй вэлэ, каршта.
Мбйндбйркйат ак кэ, тидй уксынцйаш
тбйгйлэш...

Васли хозажыгбйц пиш лудбйн шбйн-
цбйн. Йажо агыл. Намыс. Кбйзбйтйат
тидбйм Арон дон Жужо прамой эдэ-
мэш ак шотлэп, тышман шамдон ти-
дбйм анчат. Лач пйшйам пыт бштййат
вэлэ, бшкбймжбйм йажон видйат моло
вэлэ вэт, нинбй Васи м бшкэ сагаш-
ток шбйндйен пукшат моло.

— „Бндэ нинбй мбйкбйм мбйгйш
поктыл колтэнйат кэрдбйт. Эчйат кон-
центрационный лагэрбйшкбй кэмбйлй
видны,“—манын Коротков ойхырэн
шана.

Маньэ, ййлажы Коротковын йажо-
ок агыл. „Бндэ йажон бйлэм, мбйнь
вэрцэм ит ойхыры“ манын йвйжбй докы
сирбймйшбйм сирэн колташ шана ылы
дй, акли виднбй...

Кйноши солашкы мйэн шошаш го-
дым нинбйм йур нбйцок нйртэн шбйн-
дй. Аньи кыван зонтыжат нымат ак
палшы. Тидй Васи м литбймйш когон
шудалэш, вьрса.

— МЫнь тЫньЫм иргодымок кызаматышкы шЫндЫктэм! Сасна, эдем пушы, кэлтЫмаш! — манэш моло дэ ЫшкэжЫ сэдок имньижЫм вИктэра, покта.

Хозажы докы Васи кыдал толэшәт, ма лимЫм тЫдЫлән цишти шайышт пуа, дэ вара, имньивләм туарән кухньашкы пырымыкы, Васи тЫдЫ анцылан сукалтән шЫнцәш:

— Пожалсты просты... Большы тәнгә ам Ышты,—манэш.

Жужо ЁрЫн колтышы гань лин колтән, ышмажым кәрән шЫндән ижЫ Васи вЫкЫ анчән шЫндән. ТЫдЫ тамахань кого вуйнаматым Ыштән машана. Кошут вākшЫм сэдок Ыштык-тЫнэжЫ.

— ӘлЫмә, вākшЫм Ыштәмә, варажы йыт лиэш вәт,—манэш.

Шандор Арон, мышкындым цЫтЫртән ижЫ Коротковым ырсышаш гөдым, кЫдәлжЫм кок кидшЫдонат кычышат, уташ ваштыл колтыш. Васлим йал вЫкЫ кЫнЫлтә:

— Ит сукалтыл... Йажо агыл...—манэш дэ эчәят ваштыл колтыш.

Коротков Васи, дэ нымат пәлЫдЫмЫ Жужоат пушә дэ пушә цүдәйәт. Кыцә вара ат цүдәйЫ: Васи ырсымым, шимәшЫм хозагЫц выча, тидЫжЫ тамам аньәт ваштыләш.

— Большы нгынаमत ам Ышты...—ЫшкЫмжЫм өпкәлЫмлә Васи попа дэ эчәят: — просты Шандор Арон,—манэш.

— КЫнЫл, кЫнЫл... — тидЫжЫ попа.

— ВасижЫ мам вара Ыштән?—Жужо марыжыгЫц йадәш.

Арон тЫдЫлән Васиин кашмыжы гишән шайышт пуа.

— ТидЫ вәлә ыләш? МЫнь машанәм тамахань худа пәшә лиәлтЫн...—манәшәт, Жужоат, марыжым анчән ваштыләш...

Когон дэ когон цүдәйЫшЫ Васиин Арон сагажы пөкәнәш шЫндә дә:

— ТидЫ нымат укә... ПәлЫдә йүнәт вәт?—манэш.

— Әрәкә ылмыжым пәлЫшЫм дә, тЫнгөк йүкшЫ лиәм шЫм машаны...—Васи попа.

— Ну, и эртЫш... МЫнь тЫләт тәвәс увәрЫм кәләсәм...

— Маханьым?

— Пәләт, тЫләт шәләм кәләсәш шүдәт.

— Кү вара? ПәләннЫ йалдашәм?

— ПәләннЫ агыл. Аньикә...

— ЫдЫрдә? Кыцә вара? МЫньжЫм акат пәлЫш...

— Мә тЫнь гишәнәтәт сирәннә ылы.

— Укә, махань шәлә вара?—Васи ак ЫнЫнЫ.

— Жужо, сирЫмәшәдЫм кандай... КнЫгә шкапышты агыл, комод вЫлнЫ... Газәтвлә сага...

Тәнгә маньят, Арон ЫшкэжЫ тылым чүктЫш.

— Ындә тәвә колышт,—вәтЫжЫ намад кандымы сирЫмәшЫм кидЫшкЫжЫ нәлҫәт, лампы сотышкЫ шЫнцәт, Василян Арон попа. — Кыштырак вара сирЫмЫ ылы? (СирЫмәшЫм анчән попа) „...БудапәштЫштЫ ЫлЫмәш... шәргЫ... Цәротвлә... Шушырвлә толыт... Йанош... Андрашынжы сирЫмәш укә...“ Тәвә, тәвә, монам: „... ПәләннЫ эдәмдәм, тЫдЫ тышман ыләш манын, худан идә анчы. ТЫдәт мә ганьнаок труйышы эдем ыләш. Ышкә шүмбәлдә ганьок йаратыда шотәш пиштЫдә. МЫнь тЫдЫлән шәләм колтәм...“ Тәвә Аньикәнә мам сирә...

Тәнгә маньят, Арон эчәят ваштылаш тЫнҫәлЫ. Стөл лошты качкын, шЫнцЫмжЫ гөдымат, тамам ашЫндәрән ашЫндәрән, тавыкын-тавыкын йЫрәлтән колта, дә вуйжым Ырзәләшәт: „Ну, и ЫдЫр!“ манэш, цүдәйә.

Малын тЫдЫ ваштылмым, Васи ак пәлЫ дә, тЫнгә гЫнҫәт, тЫдЫм мыскылән ваштылмыла чүчәш. Мам тЫхән потыкәжЫмок монат вара?—Жужо марыжым йады.

— Так эчә,—тЫдЫжЫ попа. ТЫнь, Васи кач, кач, мЫнь, тЫньЫм ам ваштыл вәт.. ЫдЫрәмЫм ваштылаам. Потыкән сирән, тә ородыш кән... Тә шутыам Ыштән сирән... Тә... Аньәт вәлә пәлә... Шаналты докә, Жужо. Русский салтаквлә мәнмән алавләнәм, солавләнәм нәлҫәт, йылатат... Эдәмвләнәм пуштыт. Аньәт кок эргәмгә пуштын шуәнЫт... Карпатышкы шоньт ганьок... МәжЫ тЫ салтаквләмок, пәнҫышкЫ толшывләжЫм, шүмпәвләш шотлышашлык ылына, йаратышашлык ылына... Ха-ха-ха! Ну, Аньикә...

Тынь, Васи, кач дә ит шьдэшкы... Мынь тынь гишанэт агыл, мынь во-общэ попэм.. ЛачокшыMAT вэт, кыцэ вара тидь тэнгэ? Шамак толшэш, мынь кызыт фронтышкы кэшаш, дә, окопкыц ләктылдәләйн, русский салтаквләән сьгырәл колтышаш: „Әх, шүмпәвлә, мынь тәмдәм йаратәм!“ маншаш. Тынгә манмашәшәм колаш утыдонок ситымәшкы мьләнәм ву-лны пырсам пукшән шьндәт. Вот тык шүмпәвлә!.. Ну, Кошут, качкын тә-мьц?.. Тынгә гынь амалаш кәләш. Вәрәмә вэт пүлә лин...

— Васи бьзә, мьләм вәкшым бь-штәт?—стәл логыц ләктәт изи бьрвә-зәт йады.

— Бьштәм...

— Кыцә? Кыцә маньыц? — әтәжы Кошутым цүдәйән йадәш.

— Васи бьзә...

Хоза вуйжым бьрәзәлы.

— Ну, айда, бьнә! — әвәжы Кошутым уратымла кидшыгыц шывшыл колтыш дә аңыл кыдәжыш амалаш нәнгәш.

— ...Русскийвлә тиштә цилә вуй-намат ылыт. Ньнә агыл ылгәцы, выр-сыжат акли ылы. — Трупкажым пи-жыктышәт Арон попа.

Васли колышты-колыштат, цытән бьш кәрт. Кондәтрадиционный лагә-рыштә бьлбмьштә гач Аләксандров-гыц колмыжым, шанән пәлән нәлмь-жым тиды, кыцә мыштыш, тыргыжла-нән шайышт пуш. Кыды шайажым мадыарла ак пәлы дә, рулла моло попалтән колта...

— Тә—манәш—русскийвләм вырсә-дә, русскийвләжы—тәмдәм вырсат...

— Тиштә мә вуйнамат ана ыл. — Шандор Арон попа.

— Мынь шанымаштәм, бьшкымнән тышманым, салтаквләм мьлионын пуштыктышы тышманым, бьшкәнә лош-ток кычәләш кәләш...

— Кыцә тәнгә?

— Тәнгәок... Вәт вырсыжы күлән кәләш? Күлән пурым бьштә? Тьлә-нәт?

— Мьләнәм махань пурыжы...

— Кок әргәдым вырсышкы нәнгә-нәт. Бьшкаләтым лыктын кәнәт... Кин-дым маньарым пуәнәм манат...

— Ә-ә, Васи, тынь мьндьркы сәр-нәлырәнәт... Тьдым ит попы... Бьш-кә кугижә вәрц, туан сәндәлык вәрц,

кәләш гынь, мә иктә дәнгыньнә ко-лаш кәнә... Маньә... Мьнбьм нәлыт гынь, мьнбәт кәйәм... Во!

— Вәт Российбштәт тынгәок ша-нат... Тынгәок пыт кьрәдәләш йәмды ылыт...

— Ылыт гынь, кьрәдәләйнә... Кы-дышты гыньәт соикток сьнгышәшлык ылыт.

— Мьлионын йамшы әдәмвләжы бьжәл агыләп ма? Ровочый ровочы-йым, хрәсәнбь хрәсәнбьм пушмыжы йажо ма?.. Тиды пиш худа, тиды хәртым йәла ыләш. Хрәсәнбь хрә-сәнбәлән, ровочый ровочыйлан тышман агыл... Манамыш: мәнмән тышман-вләнәм фронтвләштә агыл, ә госу-дарствы кьргышток, бьшкә доньнаок ниньм кычәләш кәләш... Капиталист-влә, помәшыквлә, кугижәвлә — тәвә мәнмән тышманвләнә күвлә ылыт! Тәвә күвлә мәнмән вьбрәнәм курымок йуньт, мәнмән пүж-вьтнәдон пайәнәт, өрдәнәт, мындырланәнәт... Шандор Арон, лачокко агыл ма? Вуйәт йьр шаналты доко: тынь курымәт рово-тайәт, курымәт кьрәдәләт... Ә пайә-нәт вара? Уланын бьләт? Анькә бьдырәт оксам ак колтыкалы ылгәцы, тыньәт, үл пашкудәт ганьок, кызыт киндыдә, качә шьнцәт ылы... Корч-ма хоза вәтә—Аньи, нымат ак ро-вотайы гыньәт, кәчбьн тьвә пайә... Кыцә тьды пайә? Йәл труйвадон пайә. Йәл труйвам шолыштәш, кра-ва... Цилә капиталиствләок тынгәлә бьләт, йәлбьм эксплоатируйат, рово-чыйвлән дон хрәсәнбәлән шүштым ньбгәт.. Нинь циләнок йәл труйвам шолышт бьлбшывлә, йәл пайдам — труйышвлән пайдам—бьшкыләнбьштә нәлшывлә ылыт... Кого пайәнвләт, эчәт пайаш лиәш маньн, вырсым шыклавән-шыклавән тәрвәтәт... Тынь тәвә, вырсы тәрвәнбьмь готшән пүлә нәзәрәмьнәт... Капиталиствләжы па-йәт дә пайәт вәлә. Помәшыквлә кин-дыштым кок пай, кым пай шәргын выжалат... Фабрик, завод хозавләәт хәдырвләштым вырсы пәшәшкы ть-нгәок шәргын выжалат... Тәвә күвлә-лән вырсәт йажо ыләш... Труйыш халыквлә вьрыштым йоктарат, шу-шыргат, колат, тылыкәш кодыт, нәзә-рәмьт... Пайәнвләжы гынь — пайәт, өрдәт, мындырланат...

— Шайәт лачокла чучәш...—труп-

кажым пачелә-пачеләок тавактон төмөн шывшы Арон пона. — Мбінһәт тынгәок машанәм дә... Кыцә вара ти төрсёр ылымәшым төрлёмблә? Вәт ылымәшйжок тәхән ыләш гын, мам вара ыштәт?

— Мам? Цилә ылымәшймок вуйын-вуйстык шагалташ кәләш...

— Ха-ха-ха!

— Тынәм вара цилә төрләнә... Маньә, вуйын-вуйстык! Русский салтаквләят, ньәмәцки салтаквләят, австрийски салтаквләят йыштиквләштём ышкөймөштём лачокымшы тышманвләштём вәштарәш — начальныквләштём, гөнвәралвләштём, кугижәштём вәштарәш сәрәл шбндөшәшлык ылыт, нивым шин шуән, властыгбц карандәнәт, ышкө кидышкөштём — труйышвлән кидышкөштём — властыым шывшын нәлшәшлык ылыт, заводвлән, фабриковлән, зөмләвләнән нинбй хоza лишәшлык ылыт...

— Тырлай, тынь мам понәт? — Арон лүдмблә йадәш.

— Труйышвлән властыым ыштәш кәләш...

— ...Кугижәжы?

— ...Эдәм эдәмбим эксплуатыруйымаш викок йамжы...

— Кугижәжы?!

— ...Цилә сәндәлык вёлнок социализм лижы...

— Кугижәжы, манам, кышкы кәә?! — шбдөшкән колтышы Арон сьгьрәл колтыш.

— Кугижәжы? Кугижә совсәмок акли. Труйыш халыквлә ышкөок вктәрәш тынәлыт... Социализм цилә

сәндәлык вёлнок лимбкы, вырсы ньигынамат ак ли...

— Тынь, вара, бунтым проповәды-вайәтыш!

— Рөволюцим.

— Тынь кугижә вәштарәш!.. Йымын помазаньик вәштарәш попәтыш!.. Васли! — мышкындыжым кормәштәнәт, йал вёкбжы шагалынат, когонок шбдөшкөшө Арон костанын пона. — Мбінһын томаштәм тәхән шайам попымаш большы бнчбй ли!.. Кольцы?!

— Колам, колам, Шандор Арон... Мбінһ ам попы гын, ылымәш ышкөок ти шамаквләм попаш тынәләш, сәндәлыкым цытёртышы хбдёртышлә тәрвәтә лиәш...

Арон тырхыдымлаок когон шбдөшкән кола. Манәш:

— Тырлы! А то тәгә попымәт гишән вәрәшәток сәвән шуәм лиәш! Ыжат, махань социалист ылат? Жандарман ик-көк шайам кәләсәләшәм вәлә...

Арон празнык йбдөок цөркышкы каштәшәт, вәтыжы ганьок йымы ыдылаш мастар ыләшәт, „пблгомыштыш, йымым дә зөмля вёлнбш кугижәм ньимагыцәт когәш тидбй шотла. Васлим тидбй эчәәт таманьар вырса ылы, дә, анцыл кбдәж амасам пачылдәльят, вәтыжы пәләштыш:

— Мам вара сәсләдә? Амалышаш... Иргодым ир кынбйләш кәләш вәт, — маньы.

Васли, амалаш вәцмәшкбжы, имньивләм анчыш. Тыр йыдышты пәләдбшвлән ныгыды тотлы пыш шәрлән шбнцбн. Садвичөштём кәквлә мырат.

(Пакыла лиәш)

Сирәш тӱнгәлшөвлән лыдышвләштӱ

Смирнов Т.

Колхозышкы ушнәннә

Колхозышкы пырәннә,
Шуку шурныш ванчәннә,
Шуку шурным мә бӱштәнә—
Шуку киндӱм погәнә.
Пәшәм пәт, ударны бӱштән,
Укәм, йасым сӱнгәнә,

Тошты бӱлӱмәшӱм пӱтәрәнә,
Кулак классым йамдәнә.
Цилә труйыш халыкна,
Коллӱктивбӱш ушнаат
Уланын бӱләш тӱнгәлеш,
Культур корныш пыт лӱктеш.

Изи Вайсух

Шошым улымәш

Кәчӱ шокшын бӱрӱктә,
Шоҗы лымым поктылеш.
Сәндәлӱкшәт бӱвӱртә:
Угӱц шошым вәт толәш.

Кайын шоҗы тәл пӱтә,
У жәп, шошым чӱнь толәш;
Шошым тәлӱм йашт сӱнгә...
Шужгә вәлә вӱт шоләш.

Иктӱш лиәт чӱнь йога,
Карәмвләдон чӱктӱлтәш,
Сирӱм тарва, пыт лога,
Сӱк-кыныжым намаләш.

Уә вуйшты шӱнгӱргӱш
Шылдыр шәрән мыралта;
Шим каракат пӱжәшӱш
Сәвӱм опта, арала.

Мәрдәж рокым пиш кошта
Кымда нырна кәжлана;
Тӱштӱ азым шошт шалга,
Йажон кушкаш шаналта.

Ныр вӱк трактыр кыдаләш,
Рокым тарва, кыраләш,
Чачкы рокым шәмпӱртә,
Ирӱ удәш йәмдӱлә.

Пӱрцӱ цуца мәшәкәш
Шачмаш вәрӱш лӱктӱн кәш,
Йажон кушкын шагалаш
Начкы рокуш вазаләш.

Пӱрцӱвләәт ирәвлә—
Анчалашат пиш шӱшӱл!
Плуг, машинә, ширәвла—
Ныр пәшәшкӱ цӱлт лӱктӱт.

Имня —нинӱн тӱнгӱштӱ—
Пукшән шӱндӱм кыдаләш,
Колхоз кымда нырышты
Пәшә ашнән бӱштәлтәш.

Колхоз калык пәшәштәт
Мӱгра вәлә талаша,
Икты-вәсӱ тӱнгәшән
Планым тәмәш пыт цаца.

Колхоз халык ныр вӱлнӱ
Пәшәм бӱштән бӱвӱртә...
Шошым кәчӱ кӱшӱцӱн
Кымда нырвләм бӱрӱктә...

Кабанов А. И.

Граждан ырсыш сәрнәлты

Савыцым сәрәлтән,
Пуштырым сәкәлтән,
Мәгбәрән, ойхырән,
Вуйәмбим сәкәлтән,—
Импәриалиствлән
Пиш кого ырсышкы
Циләдон прошайән
Парвалаш мбнь кәшбим.

Кырәдәлнә, үрлбшнә
Мә шукым пуштна,
Бшкбимнән тәгвләнәм
Сук шотәш йамдышна.
Мә кым и тыл лошты
Капитал вәрцбн вәт—
Шужәнәт бльбшнә,
Кижәнәт бльбшнә...

Тәвә ти ырсышты
Циләнок пәләвб;
Хрәсән дон пәшәзб
Циләок ужәвб:
Курымаш ойхыжы,
Курымаш пбцкәмбш
Ләнбнбн тымдымдон
Сотәмәлт пачылт кәш.

Российб кымдыкәш
Пәшәзб тәрвәнбш
Капиталын ырсым
Гражданскишкб сәртбш.
Кого штурмалаок
Октявбвр тәрвәнбш,
Тошты бльбмәшбм
У корныш тәрвәтбш.

Владимир Сузы

Вәкш йангышта

(Шайыштмаш)

«Кукшә нырышты, мардәж вәкшәжә,
Мажым тәнгә чбнь сәрнә?» (сола мыры).

Кырәнәлгб ыжар шурнан, пбсмәндбмб кымда ныр, йбргәшкб мүләнбн пүгбр туп вбләнжб кымдан шәрлән вазынат әгә-йбрән шбшәржбдон ыжар шурны сәскәвләжбм анчән пукшән кушта. Ти кымда нырын күкшикә онжы вблнб, йурәш, лымәш кәкәргән, тоштәм шбцшб вәкш солавләгбц ордбштб бшкәтшок шбнцәлтә, йбрым-йбрвәш мбндбркб кайын колта. Шәкшәлгбн кайшы әнгбр валәм мычкы, кәчб шбцмәшкбцлә, вады нэм мардәж выжгә бфблбмәшәш мардәж вәкшбн нбл кого пыльәвләжб вулдыргә сәрнәл-сәрнәл кәйт; икбжәк-иктбштбм кбжгб шбдбр

йбр вәрбштбшток поктылыт, иктб вәсбштбм нбнгынамат поктән шон ак кәртәп; нбнбм мардәж вәлә пышкыдын нбйәлтә, нбнбм мардәж вәлә поктыләш, нбнбм марәж вәлә роалтән нәлбн кыча, нбнбм мардәж вәлә тәнгәләнлә вулдыргә сәртә...

Вәкшбн ыжаргалгы рәхәнәлт шбцшб ләвәш вблнбжб кого вуйжырым әшбндәрбктбшб кашар панды шалга. Ти панды мычаш цыртикәштб анцыкыла кәсбр оған, шайыкыла кыйыр пачан шимәлгб пу әптән косирбн шалгалта; мардәж вәштарәш, кәчб вазалмы монгырышкыла пбсб нәржбм вктәрән шбндәнәт, мардәж кы-

шөц выж пуалэш, — тйшкбйла лывшал-төш, кыр-р-р сярнэлэш.

Вулдыргэ йаңгыштэн шйндйшй мар-дэж вэкшбйжым мбндйрцбн анчал колтымыкы гбнь, йамакыштышы та-махань армыж кэк, шбдйргбц тама вушткэ чоңэштэн вазалынат, кого луды шылдырвлэжым тйрлэн шбндй-мбйла вэлэ кынамжы чучэш. Тбйзбй сотан, йожан, үштй тэл йыдымат, пыйхо, льаврэн шйжбй игэчбйнэт, шү-лйлтэн колтышаш кань шокшы кә-нбйж кэчбйнэт нырым, киндбй шачы-шым, корны кэшбйвлэм тидбй анчэн, оролон тйшлэн шйндйалтә. Тидбй ци-лә ужэш, цилә колэш: тидбй кэчбйн-йыдын бшкә пашажым бштә, нбл кого пыльэжбй сэдок мардэжэш вул-дыргэ сярнәт. Тидбйлән тбйнәрок вэт, пыдыргән пйтбймэшкбйжбй бшкә паша-жым со бштә... Шортнбй гань кай-шы пйрцбйм кырышышкы опталшы эдәмбйм, цоңырым сөвәлшбй эдәмбйм тбдбй ак анчы... Ти вәкш доңын пәр-ви шуку эдәм токышты сбнзәвбйт-тон кәнбйт, шуку эдәм курымаш йа-сышкы шоньт, орлык бйлбймәшбйм, тбдбйн качыжым ужын бйләнбйт...

Вәкш доңын арава корны какля-ныл-какляныл тбвэ тәк ымбалны тбйтбйрән кайшы гань кого корны кугивлә докы кәә. Лач кугивлә шайыцынок кузышыла кайшы ош пбйвләлән йакшаргалгы - нарынцы цбйрәм пыртән кэчбй цыргэ вала; ку-жы кэчбй мычкы сәндәбйклән шок-шым пуэн йаңгыләнәт тама, тагышкы карәм пындашкок, пбйцкәтән кайшы, лүдбйшлә ылшы туктүрбйшкок кәнәл-тәләш вазалмыла ышәш толәш. Ош пбйл-нәрвләжбй ольән-ольәнөк мызыр-гә кузән миәт, пбйсләнбйшбй кэчбйн вады цбйрәжбйм анчән кайынок мү-дәт. Вады цөвәрбйн йажо ыламашыжым, кәнәлтәләш вазалмы анцыдын йонгата шүлбйштон шүләлтбйшбй сәндәбйкбйм лүдбйшбйн кайшы, пбйцкәтә ылшы бймбйлкәдон нинбй шыжгә бймбйләт.

Изи мардэжэш коәлә лысткә лыв-шалт шалгышы ыржа лошты ылшы мардэж вәкшбйн пыльэвләжбй сэдок сярнәт.

**

Лар сага пүгбйнән шагалынат, торәш бйңбйжән, ик поратка кәпән, бйләлшбй-рәк ылшы Кокур Павыл кымда лапашкыжы лашашым цбйвәштән пиш-

тәнәт, йаңгыштән лыкмы лашашым тбйшлә. Сагажы, пашкуды солаштышы колхознык — Изи Мойсә шалга. Кокур Павыл йук лыктәок лашашым цбйвәш-тбйл шалгыш-шалгышат, вара лапаш-тышы лашашыжым ларышкы мбйнәшөк шумыкыжы вэлә, Изи Мойсә докыла сярнәлбйн, ладнан пәләштбйш.

— Пбйрцбйжбй лывыргырак бшкәләш, мардэжшәт изирәк тәвә, — маньы.

— Лач когонат шалдыражы агы-лыш, тәхән лашаш ләктәш кбнь, ма манат ылнәжбй.

— Тбдбйжбй тбйнәйт тәвә, ти вәкш пиш тыгыды лашашым бштә вэт. Укә, пбйрцбйжок лывыргырак ыләш вәкәт доко. Күмәт ирок вэлә рөштбйнам ылнәжбй.

Изи Мойсә тавак мәшәкшбйм лык-ты, тавакым пбйтбйрәш тбйнәлбй.

— Пбйтбйрәмә, — Павыллан тагыль-гән шбйшбй тавак мәшәкшбйм тбдбй виктәлтбйш.

Павылжы ташкалтышәш шбйндәт, кырышкбйц пбйрцбй валымым анчән, та-вакым пбйтәрәш тбйнәлбй.

— Йара вэлә... Бндә шудыш кән толәш лашашнаат улы. Кыш пырән кәйәт, пбйрцбймок ырвал ат шбйндбй вэт... Кузьман вәкш тоны пиш чак маньт, мол вәкш токы кәәшбйжбй мбйндйр.

— Мардэж изирәк тәвә, шукужы-мок йаңгыштән ам кәрт. Тагачы эчә бшкә колхозна кәк возым шывштән кандыш. Шуды бштәшбйжбй кынамы-рак кәәш сөрәдә вара? — Павыл ци-гәркәжбйм пижыктышәт, йады.

— Вәс иргодым вадәш ләктәш сө-рәнә, амалаш миәш лижбй. Амашвләм моло бштәлтәт, кәнәлтәләт. Ирокшы, йонгатаң, салашыжат куштылгы.

— Тбйнә.

Изи Мойсә, лашашәш лудын кай-шы шим йалаш кбшәнбйшкбйжбй та-вак мәшәкшбйм пиштбйшәт, ләктәш шагалы.

— Тау, Павыл бзә, пиш кого тау. Кәчәт вала, вады лиәш. Шоам шо-ашыжы, мбйндбйрок агыл.

— Шоат вэлә вара эчә, шоат, шо-ат.

Изи Мойсә амаса тугбй ләктбйн кәш, Павылат паштәкшбй ләктбйн вәкш пыльэвләжбйм анчалы, Мойсәлән ла-шаш возыжым пидәш палшыш.

— Йә, ма рок вашт вара, әлбәмә!..
Но..

Лычыргә тәрвәнән кәшәт, пыракан корны мычкы; когорны докы, шимәлгә чичәлгән кайшы сола докыла, Мойсә имнәйжым покталтыш.

Кәчәи шәйцмә докыла аңчалын, Павыл тәрвәвләжым пьзбйрәльбә. Кәчәи вазалмы дьррәеш йакшаргын кайшы ош тьрән шим пьл мызырланән куза. Бйрәмәлгә. Мойсән арава йукшы лычыргә шакта гьнһәт, аражы викок ак кай. Мардәжәт ләшәнгьшә доцын когоракын бйфәлләш.

Цыгыр йук шакташ тьнгәлмәкь ижә, Павыл вәкш көргьшкь пырыш, вәкш амасам цат чүчә. Кырыш әнгьшкь ташкалтыш мычкы кузышат, понарәш тылым чүктөш, кырышышкы пьрцбим оптады. Изин-ольәнок вәкш кү чьнһьрәкьн сәрнәш тьнгәльбә, лашашыжат шыва мычкы шукуракын выжгә вала.

Павыл вәкш пьртөшкь пырышат, кошкыш ньй лапкәвләм лыкты, ты тьрәш шьнцбн кәрәмлыкым ньйәләш тьнгәльбә.

Бндә 10 и нәр ти вәкш көргьштә пәшәм йштәнәт, бшкәтшә бләш, вәрәмәм бшкәтшөк әртәрәш тымән шон манашат лиәш. Кужы тәл йыдын моло шуку гәняк бшкәтшә пыт омым кьрөн, амалыдәок, ныр покшалны шойгә шишкышы мардәж йукуым, пирбә урмыжмы йукуым моло колышт шьнцән. Кынамжы әчә, шьнцә - шьнцәәт, йаратымы мырыжым шишкалта, пәрвиш бйбәмәшбжым, бйрвәзбй годшы поражем әшбндәрән, сылык лимбәлә вуйжым кымык бштә.

Кьзбйт тә бйбәмәшым әшбндәрән, шышыты шанән мимбкьжә гьнһ, анһәш,—кьрәдәлмәшәш силам погымыла, патыр әдәм лиәш бшкьмьбим ыңгарымыла ылнәжәт,—циләнок тьнгә бштән ак кәртәп ач, цилә әдәмөк ик сәмән агыләп.. Кыдыжы, пәрвиш йасы, качы, сьнзәвбдән бйбәмәшым әшбндәрән миән, сылык лиәш. Айыртәмбнчөк әчә бйрвәзбй курымчы ньйма шотәшәт шагалтә гьнһ, тьдблән шүмәшбжә кого кү тәмдбмбләок йасын чучаш тьнгәләш.

Павылжы гьнһ, әчә вәс йиш әдәм ыләш,—пәрвишбжым әшбндәрән тьдәт сылыкын кайаш тьнгәләш. Варажы әчә, бшкьмьжын сылыкланымь-

жым бшкәок йарыдымәш лыктын, тьдбим орлыкышты урдышы әдәмвлә бькьй курымаш шьдбим бйбштәрән сылыкланымашыжым шьрә. Тьнәмжә гьнһ, тидь тамамат бштән шуән кәрдәш... Микитәм, тьнәм парвалтарән урдышы бйрйүшбим, тә жәпбн ужмыкыжы,—йал йәжбнгәт лывыргы лижә!.. Тьтәжәи вәт, Павылын кидбшкь вәрәштмькь, сьсьргәш манын шанашат укә... Анчәмә, тьвәш махань тапката, цаткыды кит-йалан йыдал ньим ньйәл шьнцә.

Павылан кымлы и шоәш. Курым мычкыжы пәләк-турәк, вьдәш-сирәш илбштәл бйән гьнһәт,—сьнзәвләжбй сусун аңчат. Тьдбй бйбнәжбй. Тьнәмшбй—лач шукәрдәт агыл гьнһәт, пиш тоштыла чучшы дьвәштбш постол бйбәмәшйштбжә кылыштыл бйбмьжә шотәш—кьзбйтшә йажо, сусу, улан ыламаш вәрц вырсы годшы гьнһөк кьрәдәлмәшбштбш бйбәмәштбжә тидь кьсым пьрбктбнәжбй...

...Пәрвиок әчә, шьжйүмәш толын шагалмыкы, Павылат ольицәшкь, бдбйр-бйрвәзбйвлә лошкы мадылдалаш, вәрәмәм сусун әртәрәләш ләктбн. Кәнгьж гач кьтбмь кьндбжбдон ньйгынамат чигьмь, омынәшәт ужтымы калошым Кышкыжмы пазаргьц әвәжбй нәлбн толын. Павылвлә әвәжбдон коктынок бләтәт, ма, кәпәш шон шагалшы әргьм нәрәйәләш кәләш вәт. Бйрвәзбй әдәмлән бдбйрвәлдонат попалташ, йбйрәлтәш тьдблән кәләш. Әвәжбй шонгы вәкьлә молат, Павылан иктә пәшә бштәш мастар бдбйрбим нәлбн пуашат йара, манын, попыкала...

Шьжйүмәш кәчәт йүт, шалгат. Марыжы-вәтбжә, бйрвәзбжә, бшкә солавләштәт, йәл солавләштәт ольцә мычкы шүә-шүә мырән каштыт. Кушбл вуйшыты йуквлә шактат, саслат, мәгьрбмь йукат шактыкалән колта,—шиәдәләйт тама доко... Тәвә, сола мычкы, шим ыжгам чиән, патьа мизән калпакым сьнцә хал бькок кымык шьндән, Микитә мызыргә куза. Павылвлә докы шоат, сәрнәл шагалы, Павылын йалыштыжы тьөлгыжшы калошым мыскылымыла йбйрән аңчән, тәнгәләнлә кәләсән пуш:

— Хә, тиәтбим погән-погәнок нәл-тәләт вара? Качкаш укә, кьчән каштат, бшкәжәт кок урым вәлә бштәт,—

калош келеш! Хэ...—маньы дә тыргата ыдөрөмәш йукшыдон ваштыл колтыш.

Тәвә тылат Кокур Павыл! Васлын Павыл вәрәш—Кокур Павыл лият шынды... Тынәмшөн Васлын Павыл ак манәп, тә лымым мондәнәйт, Кокур Павыл манаш тынәлыныт. Тәхәнә лымән лимыкыжы, лач ик иштәй—вәс и шөжөм, Микитән вәкшөшкыжы мельныкәш Павыл пырыш.

Пытәри андакшы, ырвезы әдәмәт, цаткыды кит-йалаң гыньәт, пәшәм бштән мыштыдымыжы гишән шуку орлыкым ужы. Варажат эчә, мельнык пәшәәш тымәнә шомыкыжат, кого ойхыш вәрәштәй. Изижы годшән анчән куштән урдышы әвәжы йәл кит лывәлән ли. Тәвә ти вәкшөшкыжы тынәмәт пәшә бштәш пырәнәт, кызыбтәт тишток ыләш хытә,—вәдәш, когарня тама токушты пырыдәәт, Павыл солашкышты миән шагаләш. Сола вуйыш пырымыкыжок, вәйттон кузышы Мирон Игнәтын вәтәй пәләштә:

— Эх, Павыл, Павыл...—манәш.

Павыл өрөн колта. Йәллән мыскылән-ваштыл кашташышты иктәмахань йарыдымы пәшәм моло бштәдә вәл, манын, бшкә турәшбжы шаналтән, йадәш:

— Ма вара, йәңә, мам попәт?

Мирон Игнәтын вәтәжы йукуматлыктын ак кәрт. Мәгбәрәл колта. Өрөн шагалшы Павыл вәкы бжәлән анчән кәләсә:

— Павыл, курымәдым орлыкышты ылышың, кәтәнәт каштың, кычәнәт каштың... Бндә кызыбт, изишәш шүләлтәш вәлә цацәт ылы, тылат эчәәт кого ойхы тыкныш. Тәнгәчәй йыдым әвәтым торандаок тәгүвлә әньәт пуштын кодәнәйт...

Павыл тама лиәш әньәт. Мирон Игнәтын вәтәйн пакула попымы шайажым акат кол. Тышәкәнок ородыш кәшбәлә токужы кыргыж вала. Колышы әвәжын кәпшым ужын, изилә мәгбәрәш тынәләш...

...Тәвә солавлә йыдә „колхоз“ манмы шамак кашташ, сәрнәлтәш тынәләб. Иктыжы попа, вәсәжы попа: иктыжы колхозым бштәш кәләш манәш, вәсәжы вырса, йымдыләш, йәлымәт шөрә. Павыллән солаштат марывлә шөрәкынок погыныкаләш

тынәләвәб, ныны лошты солаштышы коммунист Раман пәшәм видә, халагың кәчын манмы ганьок „мышка-тырвлә“ толыт, попат, ыңылдарат... Ик вәдәжы колхоз йажо ыләш, бштәш кәләш, курымаш нуждәгың ытләш, сәсәргәш кәләш маныт, вәс вәдәжы—колхоз худа ыләш, манын попат. Павыллән соләәш Раман колхозым организуя. 12 тома сирыктәт. Пытәри андакшы Павыл шаныкалән-шаныкалән, йәл шайамат колыштыкалән колхозгың тәян кодаш манын ылы. Вәтәжәт бнәжы пыры, Павылым айырлән кәйәм манын шөрән. Микитәәт шөрәкынок Павыллән попа, кым пут кындымәт вәк „такәшок“ пуән, тамахань лүдбшлә шайавләм шайыштын, кырозән, тә жәпәш вәкшөшкыжы пәтәрән шынәдән. Павыл колхозышкы пыраш литә, колхоз вәкы бнәндәдәмәлә, мыскылымыла анчән. Кыңә вара, вәт трүкышток бшкымын кыдырик-мадрик пурлыкыгың айырымыжы ак шо. Пүжвәйттон нәлмы имныжым „йәл кыдышкы“ пуән колтымыжы шотә. Тынгә гыньәт, шукәш агыл, Раман вәш лимәшкы вәлә. Икәнәк,—тидә шөшым вәкылә лиәлтәйн,—вәдә тылым чүктымыкы Раман Павыл доку кытыралаш манын йариок пыра. Коктын пүлә шынәң колтат, тошты годшы ылымәшбштәш әштәт, андыкылааш ылымәш гишән шайыштыт. Тыләң вара, Павылат сәмнәжыгә колхозышкы пырыш.

Ылымәш пиш чынә эртән миә. Солашты кого вашталтышвлә лин миәт. Микитәм соләгыңшәтлыктын колтәвәй, тагышкы вәс вәрә пәшәшкы нәнгәвәй... Тынәмәт тәвә циләок вәкы ләкты... Павыл такәш манмы ганьок Микитәлән пәшә бштәшбжәт, әвәжым пуштыктымжәт, циләжок вәкы ләкты. Павылын пашкудыжы әвәжым пуштымәт ужын, кәләсәшбжы вәлә кызыбт йәктә лүдбн.

Мам вара, Микитә дон вәс солаштышы пайан мары, халагың махань-шон әдөрвләм кым возым шолышт толынытат, шәлтәшбштәш годым Павылын әвәжы ужышын, тә гишәнок вуйжымат йамдән...

Колхоз пәшәм бштәш тынәлмыкыжы тәвә Павыл ти вәкшым төрләлтән шындыш, кәрәл вәрәжы угың мола бштәшәт, тидә эчәәт тишкы

паша бшташ толы. Тываш вара: ку-
жы шьдыр кыргэ сярнэ, паштэкшй
вэкш кум ружгэ сяртэ, шыва мычкы
лашаш выжгэ вала, изин-ольэнок ла-
рым тэмэн миэ. Тидь бндэ Павылы-
нат, солаштышы колхозныквланят
пурлыкышты ылэш..

Пэрвиш бльмашьбжбм шаныкалэн
шьндьбмбжб лошты Павыл вэрэмэ
эртбмбжбмат бш цаклы. Цыргэ мы-
рэн цыгыр кў бьлнб кэчэ, пьрцб-
жэт кырышышты йогэн пьтэн, шы-
ва мычкы лашашат валаш цярнэн.
Пьрцбм опталмыкы моло, Павыл та-
вакым пьтбрьш, тўнб мардэж вуж-
гэ мыраат, вэкш анцкы лэктбн ан-
чалы. Пьцкэмбш. Мардэж вужга,
пблгомышты мызырланэн кузышы,
лудьбктэн толшы шим пьвлэм шькэ,
покта. Мьндьрнб хьдбьртбш йук
тургэ мырэн ольэн шакта. Шоэн-шо-
эн валгындышат цьлткэ кайэш. Ти
вадны кого йур толшашыкат йур
эртбмэшкб вэкшбм шагалташ кэлэш
манын ышыштыжы Павыл шанал-
тыш, вэкш пач токат миэн шагалын
ылы. Молнамат кого мардэж ылы-
мы йуран годым йангыштыкалэн ылы-
нат, тагачы йыдымат, ньимат ак ли
манын, мбнэшок вэкш кьргбшкб
пырыш.

Шыдыгэ вэлэ йур тькнбкэләш,
варажы гьнэ, тургэ мырэн кьдбьртбш
йук сандэлыкбм брьшкьбктэн эртэн
кэмькб йуржат ложгэок пыраш
тбнэлыбь. Цьлт-цолт валгындыш ка-
йэн-кайын колта, кьдбьртбш тургэ
турга, вэкш кў ружгэ сярнэ... Нь-
имат вычыдымыла, трук кьдбьртбш
йук тьо-о-о-р мырэн, утлаок когон
п актэн колтымашэш, пэл ташкалтыш
йактэ кузэн шошы Павыл ньимат
ыгылыдымыла шагал колтыш, кўшкб,
кудыргэ сярнбшб кукушы арававлэ до-
кыла лудьшлэ сьнэя анчалтыштон
анчал шьндьш. Пьтэри андакшы,
оцон шьдбьржэт, вэкш пыльэвлэжэт
кьрбн валэнбт машаныш тама...
Кьдбьртбш йук тырлэн кэмькб ижб,
лучыргэ мырэн сярнбшб пыльэвлэн
йукуштым колат вэлэ, ладнагшы гань
ли. Лачокшымат вэт, мазар и бндэ
вэкш доны пашэм бшта, тагачшы
ваднышы ганьчок тидь ньигынамат
тыргыжланыдэ... Тэ пэрвиш бльмэ-
шьбжбм ашбндэрэн мимькьбжб, тэ кого
кьдбьртбшан йур лужгэ кьшкэят,

тагачы вадэш тамам вычымыла, тэгу
толынат, тидь паштэк йой котыла
орола машанэн, бшкьбжбм тыргы-
штарэ. Ик жэпэш эчэ бшкэок бшкэ-
жбгьц шэклэнэн колтышы гань ли.
Тамам вычымыла анчылт шалгымыжым
цакышат, бшкьбжбм вырсалтэн кол-
тыш вэк... Ма, Павыл изи ылэш кьцэ
магьц вара шэклэнбмблэ? Ма, чьдбь в-
ра ти вэкш кьргбштб бшкэтшб блен?
Эх, аны-сыны, шэклэнэн колтэн.
Кышты, ужат—йамакыштышы шуран
кэлтбмашьбмок бндэ ужын колтэн...
Тьдэт хытэ лиэлтэш, пьбьшбшкб
тамавлэят пырат, сьнэядонжы вэлэ
ужашыжы вэрэштэ. Вэкш тонэт по-
гынэн шьцшб марывлээт эдьк йамак-
влээдбм колташ тбнэлыбт; лудьш
ужмыштым, манэш-манэшвлээдбм
шайшшташ тбнэлыбт. Тьхэнь лудьшлэ
шайавлэм колышт шьндэтэт эчэ,
ньимахань кэлтбмашвлэ, тэга шуран,
пачанвлэ укэ ылыт, линжэт ак кэр-
тэп манат гьнэят, вэкш тугь лэктбл-
дэлыбн, шў пьцкэмбш йыдым ужын,
шэклэнэлыбн кок монгырышкыла ан-
чалат, иктэжб шуран, тыл ышмаражан
толын ак шагал вэл манын, йьбьрт,
лач бшкэ турэшэт вэлэ хытэ, шанал-
талат... Ти шотышты Павыл шэклэ-
бьдэок каштэш, курым мычкыжы ик
шуранымат ужтэ, ужынам маншы-
влэланжэт ньимадонат бньанэн ак
кэрт.

Тэнгэлэнлэ шаныкалэн шалгымыжы
лошты, йьрбшб тавак цигаркэжбм
пижьктэш манын фогаргьц тыл лык-
мы годым, калы тыл постол изи
тылэт йьрэн ть кэш, дэ вэкш кьргб
тбшэкэнок вулт пьжбн кэмь гань
сотэмэлт кэш, хьдбьртбш йук тьор
мырэн колтымашэл пьбьшэшьжэт
тбнэ мырэн вэлэ коды. Вэкш кьргб
валгалт кэмашэш вэкш амаса йолт
пачылат кэш, соты лэштэт вэкш
кьргбшкб мыгыргэн шьцшб шим
ара йывыр-йувыр пырэн шагальы...
Ма рок вара?.. Кьдбьртбшан кодым
кэлтбмашвлэ кыш вэрэштэт—тбшкб
шьлбт, йымын рашкалтымашкьц лудь-
бн камака трува мычкы йужок ва-
лэн кэят маньтат, ма, лачоккок попат
кьцэ? Кьзыт ти йуран игэчбштб, со-
лагьц брдьштб кў вара ньрэн кау-
тэш?

Валгындыш сотэт пьтэн кэмькб,
тбшэкэнок пич пьцкэмбш лин кол-

тыш, эчэ угыц чүктүмбөй крәсин лампэт, акситәшбәжбә эчә понар көргбштбә ылшәт, сотәмдәрән кәрдәш кыцә? Павыл тбңбн шагалшы гань ыләш. Мам бштбмблә, мам пәләштбмблә,— нымат ак пәлб... Тьотъавлән шайа сәмбнь хрәстәшәт мбндбр агыл вәкәт, пытыракок анчалмыкыжы вәлә амаса сага мыгыргән шагалшы шим арам ужын колта. Ма, әдәмок вара? Тама әдәмләжәт ак чучыш, тупыштыжы котомка дама, кидбштбжб пәндб ыләш кыцә? Тама пытшок цакләнчәт ак жәрт... Иктәмазар жәп йук лыктәок шалгышы Павыл ольән лүдбн-шәкләнәнөк ташкалтыш мычкы, бшкәәт пәлбдәок, валаш тбңгәлбб... Ышыштыжы тбнь,— стәнбәштб кәчбшб кү рәштмб насәкбм роалтән нәләш шанән шбндән... Ма лишәшбжб лижб вәлә, кәләшок кбнь, насәкданат әнбрәлтә, лашаш шбшмб пандыдонат вуйгалачкажыбц брбктән колта... Әнбәт тидб иктә шолы ыләш? Вәкш токы иктә кым-нбл арзвәшкб әнбәт толын шагалынытат, йәл улы-укә ылмым пәләш манын, ти әдәм бшкәтшок пырән шагалын?

Тавак шбкббжб ышмашкыжы пыра. Пинбдб тавакәт лөгәрбм кбдәштә вәлә. Павыл үлбкб валән шагалы. Амаса доны шалгышы шим аражы изишәт ак тәрвәнб, Павыл вбкб ньәмәстб вәрәм нәлбн колтышы гань анчән шбндән, мижән лицәжб лошты, сбнзә ошыжы вәлә пор маклакала кайын шбшдбн.

Эчәт тамазар жәп әртбш.

Сбнзә ошыдон анчышы шим ара вбкб шәкләнән, бньәнбдбмблә анчән шалгышат, Павыл бш тырхы, цбтбрбшб йукшыдон йады:

— Кү вара ылат?—маньы.

Йукат укә.

— Мам вара йыдым каштат? Ма кәләш?

Шим ара мызыргә тәрвәнбләш тбңгәлбб, пандыжым пбрцбб оптымы лар сага шагалтыш, котомкажым кыдашаш тбңгәлбб. Попыдымыжыдон Павылым эчәт когон шәкләндәрә.

— Кү ылат?! Ма йукымат ат лык вара?

Шим араәт котомкажым кыдаш шушат вәлә, Павыл докыла ольән сәрнәл шагалын пәләштбш:

— Мбнь ылам... ма атат пәлб гыцә?

Тама пәлбмб йук ыләш. Тбңгә гбньәт, әдәмжбмок пәлән ак кәрт. Кышәц пәләт, әнбәт иктамахань пәлбдбмб мары тагыш кәә ылын, корнәш йур әрән...

— Мбнь ыламыш, ма бндә атат пәлб гыцә?

Павыл тусарәнок анчалмыкыжы ижб цаклаш тбңгәлмб гань ли. Мыгыр ылшы кәпшбдон, изижб годым шадырадон хывораймыжы годым пәл нәр ражы тбрбнь кән колтымы пәлбкдон Микитә ылмы ышышкыжы ужын кәртбдбмәш шбдб йарәлә пыраш тбңгәлбб. Микитә ылмым пәлән мимбжб сәмбнь, Павыл кайын орлана, бшкә шүм көргбштбжб йасылана... Ти вбрйүшб вбкб анчән, сбнзәжәт каршта... Вәт тидб — йаратым әвәжбм, Павылым ачән пукшән куштышы әвәжбм пуштыктән; вәт тидб — Павылын брвзбб курымжым пбсләндәрән... Ых, вуйәт штывытб! Микитә ыләш, шблбн толшы, тагышты блән каштынат вәл, пәрвиш күсбжбм пбрбктәш толшы Критон Микитә ыләш...

Павыл токыжы ашкәт миш, туран, ужын кәртбдбмблә вбкбжб анчал шбндбш. Микитәжб пурынла анчән шбндән, йурәш нбрән шбцмәшәш тбрвбвләжбдон йбрбмблә кайза.

— Мбнь, токына кәшблә ылам... Йуранат, тәвәш пырал кәшбм... Тошты вәрбшкб моло пырәм маңын шбмәт шәкләнб...

— Мам кашгат вара?!— Павыл пачкатан йады.

— Мам вара, токына толам, колтәвб... Тбнәм вара вәт, мбньбм такәшок, манә, цикән колтышта, тбнь агыл, соланавлә цикән колтәвәт, тәвәш бндә толаш таләшәм.

Сусун йбрә эчә.

Павыл, тавак цигәркәжбм шушат, ольән тамам шаныкалән ташкалтыш мычкы кузыш. Кырышышкы пбрцбб опталы.

Пачын шумы вәкш амасашкы йур изин кбшкә, валгындыш кайын-кайын колта, хбдбртбш йук цәрнбдәок рунгә шакта. Вәкш пыльәвлә мардәжәш вулдыргә сәрнәл-сәрнәл кәәт, йочыргә мырымыштыдон тамахань ойхы лимәшбм андыцынок шижбт машаны-

мыла. Кукшы арава доңын валышы шбдбйр коргэ вэлэ сэрнэ, паштэкшбй кбйшкэр коргбштбйшбй кум ружгэ сэртэ. Шыва мычкы ошын кайын лашаш выжгэ вала, ларым тэмэ вэлэ. Павыл лашашым мэшакбйшкбй шбйшкбйн-шбйшкбйн опташ тбнгальбй, Критон Микитэ вбйкбй шоэн-шоэн туран анчалэш, тбдбйлэн копекашбймат ак бнбнбй...

Ик жэпэш кбдбйртбйш йукат цэрнэн колтымыла чучы, валгынцышат шоэн-шоэн вэлэ кайаш тбнгальбй. Ложгэ йурат тоштэм шбйцшбй вэкшбйм лэшанбшлэ ложгэ ак ши, ак лывшы. Тбй-нэ гбньбт, шукэш агыл, хбдбйртбйш йук эчэйт тургэ мыраш, рунгаш тбнгальбй, валгынцыш кайэш, йурат ложгэ йурэш, вэкш кум ружгэ сэрнэ...

Микитэ лар тбйрбйшкбй толын шагальт, Павыллан палшыкалэн моло шалгыш, вара шайам тэрвэтэн шбндбйш:

— Бйшкэтэток ылатыш, йагышта шэтшбй ак толэп гыцэ?

— Толытат, тагачы тэвэш укэ ылыт, шуды бштэш кэш йамдбйлэт бндэ.

— Вара, солаштына бндэ кыцэ ббйкэлэдэ?

Павыл бнэжбй попы, Микитэн йадмашвлээшбйжбй кукшын кэлэсбйкэлэ.

— Блэнэ...

— Колхоздажы вара? Ровотайэдэ, шэпнэ вэлэ сэй?

— Ровотайэнэ вэлэ вара.

— Ровотайаш кэлэш, кэлэш. Тбйтэ кышты вара, качкын лэктэш кэлэш...

Ти шайаэшбйжбй Павыл ваштарэш кэлэсэн пунэжбй ылыт, цбйтбйш. „Перви ровотайыдэок блэн кэрдбйнэтбйш, кбйзбйт бндэ ровотайыдэок бблэш акли манат ма?“—маннэжбй ылыт,тэхэнь йбйрбйктбйштон шайажым видэшэт ак кэлэш шотлыш.

— Маньэ, ровотайаш кэлэш,—маньы.

Микитэ ма-шонвлэм йадыштыкалыш моло, вара вэкш мычкы анчылт сэрнбйш, кумшкбй моло кузыш. Ташкалтыш тоңынок эртбйшбй вэкш кычыкым моло кидшбйдон тбккэл анчыш, тамам шаналтэн шалгышат ижбй улбйкбй валыш. Павылжы гбнь,—Микитэ вбйкбй авжымыжым, тбдбйн паштэк бнбнбйдэ оролымыжым палдбйртбйдэок анчылтэш, мам бштбймбйжым йбвбйрт оро-

ла. Изин-ольэнок, Микитэ бйшкбймжбйм вэс сэмбнбйрэк, ти вэкш коргбштбй пэрви хоза ылымжы годшыларак, видэш тбнгальбй. Пэрви эчэ, хоза ылымжы годымок, Павылын йагыштымыжы годым толэшэт, лашашым цбй-вэштэл анча, вэкш кум анчалэш, кумшкбй кузаат, шбдбйрвлэм, арававлэм анча. Вара кум кычалмы докы миэйт, кум валталалэш, кэрэл гбнь, кузык-талэш моло ылы... Кбйзбйтат, тбдбй-мок ашындэрэн колтэнэт тама, лашашым цбйвэштэн анчыш, вара ик йук лыктэок ташкалтыш мычкы кузэн, кбйшкэр йбйр сэрнэлбйн, кум лулталмбй-валтымы докы мишэт, кум валталалы. Павыл брбйн колтымыжым палдбйртбйдэт бйш керт, лашаш опташ цэрнэн колтышат, кбньбйл шагалын пинббдбй йуктон йалы:

— Мам вара бштэт?!—маньы.

Микитэ йукумат ак лык, Павыл вбйкбй йбйрбйктэн шбндбймбй сбнзэ-влэжбйдон анчэн шбндэн.

— Микитэ!..

— Нымат ам бштбй,—лицажбйм трбк вашталтэн колтэн Микитэ пачкатын пэлэштбйш. Тбйшакэнок лицажбй вашталташ тбнгальбй. Тбйрбйвлэжэт лэшанбшбй доңын когоракын кэкар-гаш тбнгальэвбй, сбнзэвлэжбй шбдэш-кэн, шыкланымыла анчэн шбндэнбйт, сбнзэ халвлэжбй аваргэн кузэн кып-тырналт шбйцшбй ганьвлэ ылыт. Ташкалтыш мычкы ольэн, йбймбйшбйлэ, Павыл вбйкбй цургэ вэлэ анчэн, валаш тбнгальбй. Микитэн анчалтышыштыжы—тбдбйн йажо, цилэ улан, мындыр бблэмашбйжым пыжгайышы эдэм вбйкбй кбсбйм пбйрбйктбймбйлэ анчымаш кайэш. Тбдбйлэн йажо бблэмашбйжым китшбйгбйц сбйсбйртэш кого орык ылы. Павыл анцыкы валэн шагальт, икманьар жэп йук лыктэок Микитэ шалгыш, вара ижбй брдэншбй йукын ольэн пэлэштбйш:

— Павыл... Мбнь тбньбйм изиэт кодшэнок бйшкэ эргбйм гань анчэн куштэнэм... Тбнь мбньбйм йамдышыц!

Тэнэ манын кэлэсбймбйжбй паштэк, тэгүгбйц йбйрбйм-йбйр шбйлэш цадышы эдэмлэ тбйшакэнок йугылт анчал шбндбйшэт, Павыл докыракоок ашкылыш.

— Тбньбйт бндэ йамшашлык ылат...—кү вашт ольэн пэлэштбйш. Тэ йал бичбйштбй колэп лижбй маньы, тэ Па-

выл анцылны бiшкiмжiм хозала видiш кeлмiлi манын тeнe цуц шактымыла Микитi маньы.

Павыл нымат ынгылыдымыла вiкбiжi анчал шiндiш. Бiшкe шайажым бiштeн ак шокты, тидiм вiкш тоцын лiдiктeн вeлe лыкнeжi машаныш тама. Микитiн пiгiргeн шагалын, лiвбiргeн шiцшi кeм концыжыгiц кужы кiзiм шывшыл лыкмыжым ужын колтышат вeлe, шiмжi тiшiкeнoк шiрeн шийiш тiнгiльбi, бiшкeжiт вiк цилi бiрeн кeмбi гань ли. Сiнзiшiжi: мыгыр тьотьа, лiвбiрiн кeм концыжы, фонар тылeш тьыл-тьол кайын колтышы кiзiжi вeлe кайаш тiнгiльбi. Ых, ти вiрiйшi эчe кiзiтiт iлiбiн, труйышывлiн вiрiм iйiн тeмдe, ыжат!.. Эчe кiзiтiт бiшкe кит нiмiлнiжi урдынeжi вара!.. Эчe кiзiтiт, вильi ылмашыжидонат, iлiбiн вiрiм йоктарынeжi!.. Павылын кидiштiжi лашаш шiшмi пандыжы улат, тидiм цатырак кормeштeн шiндiш тiшiкeнoк Микитi вiкi котьи гань пiсiн тiргeштeн вазы.

Кидiртiш йук лeшiнiшi доцат чiнбiрiкiн рунга, рашкалтeн колтымы паштeк сiндiлiкшiт цитiрiлт кeмiлiлeк чучeш, мазар и годшeнoк бiндe лымeш, йурeш нiрeн шалгышы мардeж вiкшiжiт сiмбiрлeн вала машанымыла. Нiнiлiн кiрeдiлiшiштi соты анчыкташ цадьмылаoк валгынцышыжат цулткe кайын-кайын колта. Кырышышты пiрцi йогeн пiтeн, цынгыр йук цынгыргe шакта, охырын сiрнiшi кi тeрвeн тiкнeн миeн бiшкe пiшiжiм пiлдiртeн цынгырга.

Мыгыргeн шiцшi eдeмiн сiнзiвлiжi шим шiргi лоштышы вуснeн шiцшi пирiн гань цылгe йылат. Валгынзыш сотeмдiрeн колтымашeш кiзiжi цылт-цолт кайын колта. Арышы Микитi кiзiжидон шалалтыл, пiжiм йочыргe пырын, ташкалтыш вiлeцiн Павыл ваштарeш тiргeштiш, коктын кiрeдiлiш тiнгiльeвi... Пeлe пiцгeмбiш ылшы вiкш кiргiштi пьит ынгылашыжат вiк акли, коктын утла когон кiрeдiлiшiм тiнгiльeвi. Тeвe лашаш шiшмi пандыжидон Павыл Микитiн кiзiн китшiм пiрeн колтыш, Микитiжi кiзiжiмiт сeдбiрiшкi кeнвазыш.

Тiшiкeнoк коктынат сeдбiрiшкi шынгалтeвi. сeдбiрi мычкы пачангыт, ыдыркалылыт, кырмак, кичкiжiт, кiзiм роалтынeштi... Арышывлi ганьoк икiжiк-иктiштiм пырыт, шiгiц роалтeн-роалтeн нiлiн пiктiш цуцат... Кiзi эчeiт Микитiн кидiшкoк вiрeштi. Тышманын кiзiжi онгышкы шыралт бiнжi шiц манын, токорак вeлe шiгiц роалтeн нiлмi кидшiм Павылан колталтeн колташ вiрeштi дi лeшiнi тагыцe ужын шоктыдымы, стeнiштi кeчiшi насeкiм роалтыш. Кiзi кидiн ылшы Микитi лiдiн-лiдiн цiкнiш, ташкалтыш мычкы кiшкiлi кузаш тiнгiльбi.

Коктын кузат, кузат... киттон равeдбiт, мызгe йойын шiлiлтeн кыдыштылан гiнiят йeжoнoк вiрeштiрeн шeлiш iйiнi кiчiлiт, жeпiм вычат. Кырыш доцын eртiшi ташкалтыш докы кузeнiт шот. Тeвe кiзi тьыл-тьол кайын колтыш, кургe сiрнiшi шiдiр сагаoк Павыл лывшалт кeш, шалахай китшидон шiдiрiм eлтiлeн нiлмiлi роалтыш... Иылышы сiнзiнжi сeдок лишiлeмiлтeш, сагажoк ылeш, тeвe вiрiт пiрхiлт лeктi...

Эчe кузат, эчeит икiжiк-иктiштiгiц кидiштидон шалалтыл, равeдбiл пeрeгiлтiц цуцат. Пакулы кузаш акли... Тeвe кукшы арава кудыргe сiрнi, oцон шiдiр толeш, цeпкi сiрнiмi сeмбiн iлнi кiят ружгe сiрнi. Тыл соты йeжoнoк валгалтeрeн ак кeртiт, вужe шiлeштiлiн кiрeдiлiшi кoк шим ара вeлe кийeш. Кынамжы кукшы арава тeрвeн тiкнeн миiт, кукшы араважы гiнi,—пiвлiжiм кайзыктeн шiндeнiт, пiзiртeн шуаш вьчeнoк сiрнi машанымыла. Кукшы араван пiвлi лошкы вiрeштмiкeт, нымат пiлiдiмi вiкш пьлeвлi вулдыргe чiн сiрнiмiштi гoдым,—eдeмeтiм пiзiртeн лыкташ тeкeш вeлe.

Павыл насeкшiм лiктiл шагалынат, курым мычкы труйышывлiн вiрiм iйiн iлiшi Микитiм вуйжыгiц шeлiн колтыш. Тидiжi сeдбiрiшкi шынгалты, кiзiжiмiт китшiгiц колталтeн колтыш. Тeнe гiнiят, шукeш агыл,—Микитi эчeит мызыргe кiнiлiн сукалтeн шiнзi, эчe вeс кiшiк шeлiн колташ, тышманым йиксырок пiтiрeн шуаш йiмдi ылшы Павыл

вѣкѣ алталымыла бѣжэлѣн анчал шѣндѣшѣт, пиш бѣжэлѣнлѣ сарвалаш тѣнгѣльбѣ:

— Павыл... Павыл... бѣжэлѣйѣмѣ...— маньы.

Бѣшкѣжѣ бѣшкѣмжѣн йѣбрѣнѣктѣш пѣшѣжѣм бѣштѣнѣжѣк, сарвалымы лоштыжы ѣчѣѣт паньыргышы какляка парньѣн китшѣм кѣзѣ бѣ докы вѣктѣ.. Ти пѣрѣ мѣжѣм бѣжэлѣйѣш лиѣш, кѣлѣш кьѣцѣ?

Кѣзѣм роалташ цацышыла йѣл вѣк кѣнѣыл шагалшы Мѣкѣтѣлѣн вѣс кѣнѣкѣт вуй луѣшѣжѣ йѣжѣнок тѣкнѣш, тѣдѣ кукшы арава вѣкѣ комдык кѣнѣвазы, китшѣм вѣлѣ равѣдѣкѣлѣлѣ тамавлѣм шѣйыланьымыла попаш тѣнгѣльбѣ...

Шушыргышы, кого кѣрѣдѣлѣмѣшѣш утлаок когон йѣнѣгылѣн колтышы Павыл ташкалтыш мычкы валаш тѣнгѣльбѣ, кѣшкѣр йѣктѣ шомыкыжы шамгѣц кѣшѣлѣ шьнгалт вазы. Вара ѣчѣ кѣнѣлѣльбѣ, йѣнѣгылышы сѣнзѣвлѣжѣдон вѣкш кѣргѣм, охырын сѣрнѣшѣ кѣ вѣкѣ бѣжэлѣн анчалѣат, ташкалтыш мычкы ольѣн валѣн, вѣкш амасатѣгѣ лѣктѣн шагалы. Когон йѣнѣгылѣн колтышы, силагѣц кѣшѣ, шушыргѣн шѣцѣшѣ Павыл йѣл вѣлнѣжѣш шукат шалгѣн бѣш тырхы, кого хѣдѣбрѣтѣшѣн йѣр ѣртѣн кѣмѣкѣ, тѣк тѣвѣ мѣнѣдѣбрѣцѣн сусун анѣн кузышы кѣчѣ цѣбрѣжѣм пѣлѣдѣбрѣтѣш тѣнѣлѣмѣкѣ, ирѣ шѣлѣшѣм кузышывалышы онѣжѣдон йѣнѣганѣнок шѣлѣлѣтѣн шѣндѣмѣкѣжѣ, вѣкшѣм пѣрѣгѣн кѣртмѣшѣжѣлѣн сусу лин, токо вѣлѣ мышкын кѣмѣ сѣрѣм вѣкѣ шьнгалт вазы.

* * *

Кого йѣр паштѣк шѣлѣшѣжѣ, шѣлѣшѣжѣ махань ирѣ, йѣнѣгѣта, пышкыды ылѣш! Шѣлѣлѣтѣн колтѣт,—моньырат куштылгѣнок кѣѣ, кого кымда ньр вѣлнѣ изи лѣпкѣтѣ мардѣжѣш изи коѣ гань мадын шалгышы ьржа лошты йѣнѣгѣта шѣлѣшѣм шѣлѣн кѣѣш, — кышты вара, попѣн мыштѣт... Ыржа лошты вьлѣдырѣцѣн мыралта. Кѣшнѣ, кыловсѣйн кѣйшы пѣлѣгомьшты, вьргѣ ик вѣрѣштѣжѣк шалгѣн тѣыри тѣыргалта. Кѣчѣт сѣмсѣлѣгѣн кѣйшы шѣргѣ шѣйыц куза, сѣндѣлѣк вѣлнѣшѣ шачыш-кушкышвлѣм бѣвѣртѣн бѣлѣштѣ.

Ыржа лѣдон какляныл-какляныл кѣшѣ арава корны мычкы Кѣлѣгѣ-ка-

рѣм сола бѣрвѣзѣ—Хѣтѣн—вѣкш докы лыргѣ кьдалѣш. Вадѣш бѣрвѣзѣ-бѣдѣр полкышты мадын каштмы паштѣк шуку амалаш вѣрѣштѣ гѣнѣѣт, аравашты шонѣ тѣотѣылѣ нѣрѣкѣлѣлѣш вара,—сѣндѣлѣкшѣ махань цѣвѣр!

Бѣрвѣзѣ ѣдѣм, шонѣ папавлѣн шѣйѣм колышташ укѣ, ирокѣк шѣшкѣлталѣш, мыралталѣш ѣчѣ.

Кѣзѣбѣт кѣ вѣл ак бѣвѣртѣ,
Социализм пѣшѣштѣ?
Пѣшѣ мырым ак мыралты,
Пѣсѣн пѣшѣш лѣкмѣкѣ...

Хѣтѣн ти мырым ута вѣлѣ йѣрата. Вадѣш моло, пѣшѣ бѣштѣшѣ колхознѣыквлѣм пумагаѣш вазымыкы, правлѣнѣгѣцѣ валымыжы годым, ольѣцѣ мычкы шѣшкѣлѣтѣн кѣѣ, бѣшкѣ дурѣшѣжѣ мѣнѣлѣтѣн мыралта. Ма, кьѣцѣ ат шѣшкѣлѣтѣ, ат мыралгы,—мырыжы шѣмѣм тѣрвѣтѣ, сусум бѣштѣ, пѣшѣш сѣгѣбрѣ... Халашкы моло шѣбрѣнок каштѣшѣт, ти мыры сѣрѣшѣжѣмѣт вѣк ѣчѣ конфѣрѣнциѣш ужын. Тѣнѣмшѣн ѣчѣѣт ти мырым йѣраташ тѣнгѣльбѣн...

Мѣнѣмѣн мыры, пѣшѣ мыры,
Пѣшѣ сѣмѣдон кѣдѣбрѣтѣ.
Мѣнѣмѣн бѣрвѣзѣ пѣтыр курым
Капиталым цѣтѣбрѣтѣ...

Ти мырым бѣндѣ ѣртѣш тѣлѣм бѣдѣбрѣвлѣ шѣнзѣшѣ полкышты мыралтѣн колтѣтѣт, шѣнзѣшѣ полкышкы ам пыры маншыжѣк шьгыр-вогыр пьрѣн шагалѣт... цѣтѣш акли, мырыжы тѣхѣнѣ ылѣш ач...

Колхозвлѣнѣм пыт вѣнѣдѣн,
Цѣткьдѣмдѣн шоктѣнѣ - ѣ...

Тѣвѣ вѣкшѣт кѣйѣш, мардѣжѣт изиѣт ак йѣнѣгышты ьжѣт. Вѣкш амасѣжѣт пачын шумы доко, Павьлѣт кѣнѣлѣтѣлѣш вѣкѣт.

Колхозвлѣнѣм йѣбрѣш шѣрѣн
Кулак классым йѣмдѣнѣ - ѣ...

Имнѣйжѣм шагалтышат, Хѣтѣн вѣкш кѣргѣшкѣ пьрѣн шагалы. Анѣа, иктѣт укѣ.

— Ма вара, кыш кѣн колтѣн?

Тѣш-тиш анѣылты, ик ѣдѣмѣт укѣѣт, шѣклѣнѣмѣ гань ли. Вара, лѣр докы ашкѣт мѣмѣкѣжѣ вѣлѣ, шѣдѣбрѣмычкы йѣгѣн шѣцѣшѣ вѣрѣм цѣклѣн колтыш. Ма лѣлѣтмѣм пѣлѣн нѣлѣтѣок, ышышкыжы тамахань лѣдѣшлѣ шѣнымашвлѣѣт пьраш тѣнгѣльѣвѣ. Вѣкш

кӱргышты, вӱкш пӱртӱшты моло анчылат сӱрнӱмбикбжы, кӱшкы кыргыж кузыш. Аяча, ныйгынам ужтымы, колтымы, кукшы аравадон цӱпкӱ лошты пӱттӱрӱн шуму эдӱм киӱ... Вуйжы моло тамахань йакшар вӱр маклака лин шӱнзӱн, пӱлӱшӱт акли. Хӱтӱи тӱшӱкӱнок сукалтӱн шӱнзӱшӱт, Павыл ылӱш манын, когон сылык лин колта, ышыштыжы Павыл гишӱн шаналтӱн мимбжы лошты ольӱн, тӱрвӱвлӱжӱм цуц тӱрвӱтӱн попа:

— Павыл... Павыл...—манӱш.

Тӱхӱнӱ лиӱлтмӱшвлӱ паштӱк мам бӱштӱмӱшӱм шаналтӱн мишӱт, Хӱтӱи ӱлбкӱ кыргыж валыш. Талашымы лошты, сыравачым, пӱрт окня анцылан момашкы, ик мазарак кӱчӱл шӱндӱш. Вара, вӱкш амасам сыралымыкыжы, имиӱи сӱрӱлмӱ голым, вӱкш пач вӱлӱн кымык пырӱн вацшы, вӱрӱн шӱцшӱ тыгыран эдӱмбӱм тидӱ ужын колтыш.

Шулӱ эчӱ... Павыл...

Шалахай китшӱбжыц вӱр йогӱн шӱнцӱн, кӱнӱер вурдыбжыц ӱлнӱрӱкшӱ кӱзӱбдон тама ыдырал колтымы, парнӱвлӱжӱ ладыргӱн кӱнбӱт... Бшмажыбжыц амалышы вӱр йогӱн шӱнцӱн...

Вӱкш кӱргышкӱ намал пыртымыкыжы вӱлӱ, Павыл сӱнзӱжӱм пачы, Хӱтӱи вӱкы шӱбжгӱтӱн анчышы сӱнзӱвлӱжӱбдон пӱлбдӱмбӱлӱ анчалы. Вара, пӱлӱшӱт тама, сӱнзӱжӱм кымалтӱн, цылик йбӱрӱлтӱш. Карштышы китшӱм кормӱштӱн шӱндӱшӱт, йбӱрӱлтӱшӱжӱт йамын кӱш, сӱнзӱ халвлӱжӱм кыптыртӱн шӱндӱн пинбдӱн кӱлӱсбӱш:

— Кышты вара... Мӱнмӱм сӱнгӱш йасы!—маньы.

Хӱтӱи—йонгата йукшыдон — мӱнмӱн вӱкшнӱ эчӱт йагышташ тӱнгӱлӱш!—маньы.

В. Патраш

Гӱройвлӱм вӱш лимӱш

очӱрк

(Колхозньицӱбӱ — ударньицӱбӱн шайыштмашыжы)

Шуды пӱшӱ бӱштӱн пӱтӱнӱт, колхозышты тагачы кӱнӱм кӱчӱ. Колхозниквлӱ —изижӱ, бдбӱрӱмӱшбжы, пӱӱргӱбжы, празнык годшы гань йажо тыгыр йалашвлӱм чиӱн-чиӱн шӱндӱнбӱт, пӱрт кутанвлӱштӱ цуцанцуцан погынӱн-погынӱн шӱнзӱнбӱт. Кӱнӱн, колхоз пӱшӱ гишӱн попӱн, шутывлӱм бӱштӱн, мырӱн, вӱштӱм, вӱштӱм вӱрӱмӱм ӱртӱрӱт. Кыды цуцавлӱ доцынжы плавайка, кармонь йуквлӱ шактат. Тидӱм колынок: „тиштӱ бдбӱрикшӱбжы дон пӱӱргӱбжыбжыбжы вӱлӱт“—манын шаналтымыла.

Колхоз правлӱнбӱ доньш колхозниквлӱн цуца вӱлӱ, тамалан ӱнӱт, со шукӱмӱш дӱ шукӱмӱш вӱлӱ. Ти цуца до-

ко кӱ миӱ, иктӱт мӱнӱш ак кӱп. Мыры йук, вӱштӱмӱ йукат тишӱц ак шакты гӱнӱт, тамалан ӱнӱт тишкӱ погынӱнат. Тидӱм цаклышымат, мӱнӱт ти цуца доко мишӱм. Анчӱм: Онтон Онтоньи тамам ӱнӱт шайыштӱш. Йужнам китшӱбдон оратырвлӱлӱок тамам чанӱнок-чанга, йужнам равӱдӱл колта. Шайыштӱш-шайыштӱшӱт, тамам ӱшӱндӱрӱш тама, цӱрнӱлӱлӱш. Шайыштӱмӱ сӱмбӱнжӱ, Онтоньин цӱрӱжӱ вӱшталток миӱ. Ти цӱрӱм анчӱнок, сусу ылмашым, кого шанымашым ужаш лиӱш. Тидӱвлӱм цӱрӱок цилӱ анчыктӱн миӱ.

Халык кого погынӱнӱт, шайылныньимат колаш акли ганьокат, вырсык-

тән-вырсыктэнөк, йалым шыкэдбл-мбй йарэ, Онтоньн докок шайа колышташ мбнбй лышблэмбм.

Лишкок миэн шагальымат, Онтоньн шайавлэштбй цйялок шакташ, вуйэш пижаш тынгалэвбй. Сэдбйгишанок мам колынам, цилэгэок сираш цацышым.

— Лачокок, тумайалда доко, ударныхквлалэн гынб йбйрвэшок — заводвлэштят, колхозвлэштят пиш когон почот. Колхозышты ударны ровотайят гынб, киндбм да молы доходымат иктбйнгбцят шукум плучайят. Цилан тынббм шотэш пиштят. Колхоз пашаштбй „знатный эдемэш“ шотлат. Кэрэк маган торжэство, сйээд, празднык лижбй гынб, кум тишкбй колтат? Кум айырат? — ударныхкым. Тидбм шаналтэн миэтят, колхоз пашам эчэят пытыракын, йажоракын, цилэ кэртмашдоны, бшкэт блбмбй годшыгбц тбйжэм пачаш йажон, итбйрэн бштбмбй, колхозын цилэ адбйрым пэрэгбмбй шоэш. Кит-йалат кува. Уатат бшкэок пыра...

Кэрэк мам попэдэ гынбят, ударныхквлалэн лачок почот когоок. Нэлшаш, йя, тэнгэчшбй кэчбм. Ти кэчбм ныгынамат мбнбй ам монды. Ти кэчбн мам ужмэм, мам ксамэм кбзбт таландэ кбцэ шайыштам, авэ лимбкэм — тьэтбйэмвлалэнат, папа лимбкэм — тынкаэмвлалэнат тынэок шайышташ тынгалэм. Алыкгбц автомобильэш халашкы кыдалмэмжбм бшкэок ужында. Вэт шаналтыда доко, ударныхквлэм нэлэш МТС политотдвэл алыкышкы автомобильбм йори колтэн...

Халашкы кыдал мишнэ дэ, манмам прохотышкы тэрök шбндэвбй. Йыл вблнбй — пышвлэдон, моторвлэдон, изи прохотвлэштят — халык цилан күшкблэ кэят. Пристинвлэ пылак ара вэлэ ылат. Сирбшкбжбй, Йыл тбйрбштыш кырыкышкы, халык литбймаш шуку лэктбн шагалын, тагышкы кэшбй кэк полкы канэш вазалмыла вэлэ алан чучэш. Халаштыш цилэ халыкок тишкбй лэкмблэ чучэш.

Шокшы. Йори бштбмбй ганьы кэлэсэн мыштыдымы йажо, айаран кэчбй. Халыккан йонгата лижбй манмыла ганьы изи мардэж вбйстэралэш. Шокшы, вэсэлэ кэчбй йалвлэ вбйт вблнбй мадытат, вбдбм анчалашат акли — йолгыжэш...

Прохотыштыжы гынббй шукун ылына. Ровочыйвлэ. Колхозныхквлэ. Журналиствлэ. Районыштыш начальствы. Изи „Ударныхкыштэт“¹ сэрнэлэшат вэр укэ. Анзыкылэ анчымы лошты, иктят акат цаклэп, цилан прохот нэрбшкблэ вэлэ погынаш цацат. Вахтыштыш матрослан вэлэ тидбй пыток кайэшят, кү нэрбшкблэ кэш цаца, цилэм, йук лыктэок, кормашкыла кычэн-кычэн ольэн видэн шагалта.

Мумарихбй сола докы шона ганьок ылы, анчэнэ: күшбйцбнлэ ош прохот плак ара вэлэ вала. Тидбм ужын колтэвят, вэш лиэш лэксбй прохотвлэ цилан саслаш тынгалэвбй „Воздухыштыш ударныхквлалэн Совет Союзын сэк йажо лютчык, гэройвлалэн паснанок почотым бшташ ти прохотвлэ лэктбнбт“ — манмы шанымаш ышышкы бшкэок пыра. Прохотвлэ сасымы паштэк, йылымбалныш шбйргбят, Кырык сирвлэштбш нырвлэят, карэмвлэят тбй йуквлээш мбгбйрэлт-мбгбйрэлт, воздухыштыш ударныхквлалэн паснанок почотым бштят.

Толшы „Стрэжэнь“ прхоттон манман прохотна вэш лият, манмам циланэм ти прохотышкы ваштэн колтэвбй. — „Бшкэжбй гэройвлэм, чэльускинцбвлэм вэш лиэш толынам... Колхознам моло йадышташ тынгалэвбй гынб, мам вара кэлэсэм?“ — маннын мбнбй сэдок шанэм. Тэнгэ шанымы лошток, күшбй палубышкы мбнбят йал сага күзэн шом. Күзэн вэлэ шом, тэвэ цилангбц гэройвлэ, чэльускинцбвлэ кидбм нэлэш тынгалэвбй.

Мытыкырак, кымда пулшан, онгыштыжы „ордэн Лэньинан“, кыйырырак статбан упан, кымда лэпкан ббйтариок кидбм нэлыбй.

Кит нэлмбжбй годым шаналтышым.

— „Льапидьэвски ылэш. Гэрой. 10 бдбйрэмашбм, кок бйрвэббм и влэц гэройланэн лыктын“ — маньым.

Паштэкшбй ош тыгыр, йалашан, сбнзэлыкан, кок пблбш тынбштыжбй ши пбйрцбк тьолгыжалшы упан, тбйрвбй вблнбжбй изиш шим усижбй улы морской картузан кидбм пуш:

— „Тидбй Бобров. Шмидтбн замэстытьтэльжбй. Газетвлэштбй тидбн патрэтшбм шуку ушынам“ — манын шаналтышым.

¹ Прхот лбм.

Кымшешыжы кужырак, здоровый, турарак сьнзэ анчалтышан, йолток царэ вуйан, кымдарак шьбргьб пьлбьшан эдем, ваштыл-ваштыл кидьбм пуш да мьньбьцэм тьрөк йады:

— Колхозньицьы ылат? — манэш.

— Маньэ,—манам.

— Ударньицьы?

— Ковьэшнб!

— Пашадэ кьцэ кэя?

— Районыштына шаданьбм тэнэ пьтэрли удэннэ. Хазымжы гьнь кьзьбт йажо,—попэм.

— Трудодньэш мазарым имэштб плучайэндэ?

— Пьрцьилэ гьнь лу кило рэдь.

— Имньб-влэдэм колхозышты кьцэ анчэдэ?— йадыштэш...

— Пьрзирак обьзльичкьб ылыб. Кьзьбт кажный имньблэнок хоза улы. Имньб вьрц отвэчайят,—манам.

— Имньб вольбыкым когон пьрэгьдэ. Имньб йьбрвэшок пиш кэлэш. Колхозыштат. Промышльнэостыштат. Бшкьбм-нэ социалистьичьески сандэбькьбм пьрэгьбмаштат.

Тэнэ шайыштмы лошток, кужырак вьзньбй эдем, онгыштыжы ордьэвлэ улы, толыб. Тидэт царэ вуйа.

Упшьбм вэлэ „под йорш“ тьбрэдьктэн колтэн. Мьбнь сагаэм шалгышы эдем докы мишят, коктын колхозыштыш осоавиахим пашэ гишан йадышташ тьнгальэвьб. Тьрөкок попаш попаза, колхозньык тьгвлэ: осоавиахим пашэ гишан йадышмышты годым, пишок мьлэм намьс ылыб. Когон йакшаргаш вэрэштб. Йадыштыт гьньбят, „укэ“ „ньимат ана бшты“ маньн вэлэ попэн кьрдьбм.

Сагаэм, мьбнь довэм попышывлэм газетвлэштб моло шукьб рэдьб ужынам ылиэжьб, да фамэльбштыб моло кьцэ, ньгыцэят палэи ам кьрт: йадашыжок шэклэнем.

Халашкы прохот шагалаш тьнгальэят, ниньбм мьбньдорцэм кьтырымашгьцэ ужьбн кэвьб да, мьбньб цьбтэн шьбм кьрт, гимнастьоркыштыш пьтлицьбштыш кьм шпалан вьзньный эдем токы мишбмьт:

— Ниньбн фамэльбштыб кьцэ вара?— йадым.

Тидь мьлэм:

— Граждан вьргемэжьб, манэш, Совет Сьбюзьн гьрөй Дороньбн Иван Вьзньныйжы—Эйдэман, ОСО-ави-

ахим бьрдьб комитьбтбн пьрэдсэдэ-тьблжьб,—маньб.

— Тэвэш кьвлэ ылыт! Бьндэжьб палэмьт“—шаналтышым.

Прохотна пристиьбшкьб шагалаш тьнгальб. Сирьбштбш халык, тидьбм ужьн колтышат, кого вьт коэляок прохотым вэш лиэш пристиьбшкьб пьрэн кэш. Пристиьбш прохот шагалат бш шокты, халык дордынла, сусу ылымы йуквлэ, чьльускинцьбвлэм, гьрөйвлэм йяг вашт, сэк лишьбл эдемляок йаратымаш йуквлэ шакташ тьнгальэвьб. Цилэ ти йуквлэм икараш бштыбмькьжьб, кого онган, пиш сусу ик кого эдем, йаратымы тьтэвэвлэштбм тагынамшэн ужтэят, толмыштылан пиш сусун, йаратэн вэш лимьлэ вэлэ чучэш. Попаш тьрүкьштыб шайам мон ак кьртэт йяг вашт йаратымы йуквлэм логэр пьндашгьцэ вэлэ лыктэш машанэт. Прохот пристиьбшкьб лишьблэмьб сэмьбнь гьрөйвлэлан, чьльускинцьбвлэлан пэлэдбшвлэм аран-аран халык кьшкэш тьнгальб. Махань-махань букэт укэ? Изият, когоат улы; кьды пэлэдбшьбжьб гьньбь бшкэтшок букэт гьцэят кого, кьдыжы изи гьньбят пиш цэвэр. Пристиьбшкьб прохот шагал шоктымэшкьб эчэ прохот палубы цилэ пэлэдбшдөн лэвэдэлат шьнзьб. Розы. Акаци. Ландыш. Ромашкы. Да молат. Йакшаргьн, симсьн, кло-войньн, нарынзын, розывьйньн вэлэ палубьжат кайаш тьнгальб. Анчалатат, цилэ прохотшат, тамагань токо кушкьн шагалшы тькэ йажо, цэвэр кьпэшьжьб тэхэнь йажо парсьн платьбьм чьэн шагалмыла вэлэ чучэш.

— „Цилэ ти пэлэдбшвлэ— гьрөй-влэлан, чьльускинцьбвлэлан“—шанэм. Ниньбштыб гьньбь, тэвэш, мьбньбьцэм ик эдем кач вэлэ ылыт. Сусувлэ, вэсэвлэвлэ. Кидьбштыб кьшкьб лүктэл шьндэньтэт, токышты толмылаок привэтствьйят.

— Ниньб лачокко социалистьичьески туав шачмы вэрэнь эргьбштыб ылыт. Парьтыб дон правитьблэствьн шүдбьмьб пашэм ниньб йяг бштыб вашт, цилэ силаштыдон, бшкьбмьбштыбмьт бьжэляйьдэок чьсттөн бштэньбт. Сэдьндон ниньблан пиш кого почот, сэдьндон ниньб ударвьыкьгьцэят ударньык ылыт “—маньн шаньмэм лошты, ниньбм анчаламат, пэлэдбшвлэм,

ниньым вәш лиәш ләкшәи халыкым аячаламат, сусу линок сьнзәвәйт толәш вәлә, ньигьдзәт цәрәш акли.

Пристиньштәи халык шаг погынән шагалын гьннәт, Бобров шайышташ тьнгәләт, цилән шьп лин колтәвби. Бобровшы—и вьлннәи кок тьлзәт утла бьлмәш гишән, нәлби йасывләм сьнгьмәш гишән кытыра. „Совет Соьйузышты кәрәк кь, кәрәк кышты пәшәм бьштә гьннәт, тидьин вөрц парты, совет власт со шана. „Чельускин“ карапльы валән кәмбькь гьннәт, сирвлә йактә йалын ләктәш акли гьннәт,—мәнмәм соиктөк спасайат маньн, мә пыт бьннәннә,“ —манәш.

Бобров паштәк Совет Соьйузын гәрөйвлә: Ляпидьэвски дон Дороньин попәвби. Ниньын шайыштымаш вләштгьгьц иктьит сәк когонжок ак мондалт: тидьи совет сәндәлбькнәм пәрәгәш йәмдби лиәш топылогок кәләш.

—Ивлә вьләцьбнжь кьцә лыкмыштым гәрөйвләштәи бьш шайыштәп гьцә? Онтоньн, тьдбьжьм шайыштыма,—маньн, тырхән кәртьмьи колхозньык, шайа лошкок пьрән кәшәт, Онтоньнгьц йады.

—Цилә шайыштыныт... Тьдбьмәт попәм, тырхалда доко... Халашты прохот шукок бьш шалгы. Шавшарышкыла тәрвәнбьш. Район организацывлә дә пьтәриок МТС польбитодьәл начальньык — Фокәйәв Иван тәнг, мәнмәм: „Сила“ колхоз прәдсәдәтбьл Симолкинбьм (Виловат сола совет), „Побәдытбьл“ колхозгьц Йәпрускинбьм дә „Советски Пахарьгьц“ Аксайкина гәрөйвлә дон чельускинцьвләм Шавшар йактә провояйаш колтәвби.

Гәрөйвлә дон чельускинцьвлә мәнмәм прохотышты шәргәкән хынавләләок анчәвби... Тәгәнь качкышвләштөйм ньигьнамат мьннәи качтәламат. Качмы годымжы ваштылыт, шутьям бьштәт, колхоз бьлмәш гишән йадыштыт... Прохотыштыжы гьннәи, кышкы сәрнәләт, йьрвәш пәләдбьш вәлә.

Качна молоат, мә, колхозньыквлә, Ляпидьэвскигьцьн ивьләц йәропландон спасайымаш гишәнжь йадыштыт тьнгәлнә. Ляпидьэвски, Совет Соьйузын гәрөйжы, и вьләцьн лудьбьрәмәшдоны кок бьрвәзьм лык-

машыжым дә ивлә лошты чонгәштбьл-мьжьбь гишән пьш сусун, бьшкьмжьн тәнгвләлән шайыштымылаок шайышт пуш:

— „Чельускин“ карапльым — манәш, — ивлә пьзбьртән валтән колтымәшкәт эчә, ти карапльыгьцьн бьдбьрәмәш дон бьрвәзьвләм сирьшкь йәропланәш лыкташ, мьннәи приказым плучайәнәм ылыы. Уәлән дорц „Чельускин“ докы мьндбьр агылат, „АНТ—4“ йәропланвләм Уәләнбьшкы кандаш путайылам ылыы. Уштгьдон, штурмадон, поранвләдон кьрәдәл-кьрәдәл, дькавр 20-шы кәчьин ик „АНТ—4“ йәропландон тишкь толын шонам. Тидьи гишән иргодәшок экспәдыцьи начальньык Шмидтлән увәртәрбьшьм. „Чельускин“ докы чонгәштән мьш Шмидт приказым мьләм пуш. 38 градьсан уштәи, оптымы годымок вьит кьлмә, поранан; йәроплан мотор колташ моло пьш когон нәлби. Тәгән гьннәт, коканә чонгәштәш путайышна, мотор ак ровотайат коканәкәт мьнәш шьнзәш вәрәштәи. Остатка гәнә чонгәштөймьнә годым пьш когон мардәжән, уштәт, мьннәи шьргьмәт уштәи качкын колтыш. Пьш когон уштәт, сьнзә халәшәт хөрбьш нәлбьн шьндәнәт, ужашат ньмат акли ганьок ылыы. Тиләц пасна, тиштәи чонгәштбьлмьбь годым, вәс әкськ лин колтыш: сжатый воздух совсәмок пьтән кәш, сжатый воздухтә арктькьбьштәи чонгәштбьләш шанашат укә...

Мам бьштөймәлә, шанәм. Сжатый воздух склад Привидьәннәи бухтышты ыләш. Уштәи качкын колтымы шьргьм савьцдон йалыштән шьндбьшьмәт, йанвар 11-шө кәчьин, пьвләм кьцкьшьмәт, Привидьәннәи бухтышкы тәрвәнбьшьм. Йанвар 18-шө кәчьин вадәш ижь тишкь чуч-чуч мьән шонам. Вәс кәчәш „АНТ—4“ йәропланышкы ма кәрәлөйм оптән шьндбьшьмәт, чонгәштәш вәлә ылыы, дә ак ли: поран, штурма ләктөин шьнзәи. Кәчьинь штурма, поран, кәләсән мыштыдымы когон уштәи шалга. Чонгәштөймә йәг вашт шөәш ылнәжь, со тьнгән вәлә шанәм: тьнгә гьннәт, чонгәштәш акли. Штурма йукум колышт, кәчьинь поран шалгымым анчән, йажо погоды лимәшьм фәврәл 5-шө кәчьи йактә

тиштѣ вычѣн бѣлѣшѣм. Фѣвраль 6-шы кѣчѣн кѣчѣ пѣлвлѣ логѣц изиш кайылдалъат, чонгѣштѣш рѣшѣшѣм. Анзыкыла кѣш нѣма сѣндѣлѣкѣт ак кайат, Лаврѣнты заливѣшкѣ вазалаш вѣрѣштѣ. Штурма, поран, лым — тиштѣ бѣлѣмѣ годым большы нѣмат ужтѣлам. Сѣндѣлѣк нѣмат ак кай, сѣнзѣмѣт пачаш ак ли, тѣгѣ лѣкмѣкѣ изиш вѣлѣ пакырак кѣйт, бѣлѣм вѣрѣмѣт мон ат кѣрт. Ышкѣжѣ мѣ культбазѣш бѣлѣш шагалынна, культбазыгѣц коклы ашкыл ѳрдѣштѣ самолетна ылы. Пиш когон лыман, штурманат, икѣнѣ, самольот доко кѣш моаш ак лиѣт, бортмѣханык Куров проводнѣкѣм-чукчам нѣлѣн. Кѣчѣнѣ со штурма, поран дѣ мардѣж. Тиштѣ бѣлѣшѣ чукчавлѣ уштѣш, поранѣш привитнѣнѣт гѣнѣѣт, Ышкѣ бѣлѣмѣ вѣрѣшкѣштѣ пырѣн шѣнзѣнѣтѣт, иктѣт ак лѣкѣп. Чонгѣштѣш агыл, пидон кашташат акли, когон штурман.

Молнамшы ганьок фѣвраль 13-шы кѣчѣнѣт поранан, штурман ылы, мѣ культбазышты погынѣн шѣнзѣнѣѣт, мардѣж йукѣм колышт-колышт, ѳртѣш бѣлѣмѣштѣшвлѣм шайышт, йамаквлѣм колтѣн чонгѣштѣлмѣ гишѣн шанѣн шѣнзѣнѣ ылы; тѣвѣ анжѣнѣ: мѣ докына погранѣчно-контрольнѣй пунктыштыш начальнѣк Нѣбольсин пырыш; Ышкѣжѣ лым вѣлѣ, сѣнзѣ анчалтышыжы дорѣок пѣлѣ: тамам когон тумайа, кѣшѣнжѣгѣц пумагам йук лыктѣок лыктат, мѣлѣм пуш; пумагажы „Чѣлускин“ валѣн кѣмѣ гашѣн радѣограмма ылы. Ти изи пумага лаштыкѣм лыдымат, мам Ыштѣмѣлѣ Ышкѣѣт ам пѣлѣ, пиш когон йѣн тѣрвѣнѣн колтыш. Чонгѣштѣш акли, и вѣлнѣ гѣнѣѣ шѣдѣ ѳдѣмѣт утла ылыт, нинѣ палшыкѣм вычат... „Кынам, чорт кодым ти поран, штурма дѣрнѣ?!“ шанѣм.

Чѣлускинѣвлѣн лагырышкы чонгѣштѣн мимѣшкѣ, кымлы кутгѣнѣ чонгѣштѣлѣш пугайылынам, дѣ со напрасны, лагыр йактѣ нѣгыцѣѣт попазаш ак ли; йужнам штурма, мардѣж ѳптѣртѣ, йужнам самольотышты иктѣ маганѣ ситѣдѣмѣшвлѣ, ѣлѣ ѳчѣ иктѣ ма ѳптѣртѣт.

Мѣлѣм тѣгѣ йори ѳптѣртѣмлѣ вѣлѣ чѣчѣш.

„Сѣнѣн ада кѣрт“—манѣн сѣвѣр ваштылѣш машанѣг.

Сѣвѣрѣштѣ чонгѣштѣлмѣ гач шуку ма-шон мѣлѣм тѣкнѣш, сѣвѣрѣштѣ лѣтчык лиѣш, ѳй-ѳй!.. пишок нѣлѣ бѣлѣмѣш школ вашт мѣнѣѣ лѣктѣм...

Март вѣзѣмшѣ кѣчѣн погоды тѣрлѣнѣшѣт, ирокок чонгѣштѣш тѣрвѣнѣшнѣ. Чонгѣштѣмѣ маршрутна тѣнѣ ылы: Сѣрдѣѣ-Камѣнѣ мысышкы пѣтѣрли чонгѣштѣнѣ, вара тагыжышкы, вѣслѣ кут градусышкы, маршрутѣм нѣлнѣ. Тѣрвѣнѣмѣкѣнѣ ик дѣштѣ лу минутышты Сѣрдѣѣ-Камѣнѣ мысым ѳртѣшнѣ, курсѣм тагыжышкы, Шмидтѣн лагырышкы нѣлнѣ. Андыкыла чѣнѣ кѣнѣ гѣнѣѣт, лагыр нѣгыштат ак кай. Улнѣ йѣрвѣш и аравлѣ вѣлѣ ылыт; ти и аравлѣм дѣ пѣлгомѣм анчалатат, мычашыжат, тѣржѣт тидѣлѣн укѣ машанѣт, со иканѣок, анзыкыла кѣнѣ гѣнѣѣт, самольотна ик вѣрѣ кѣчѣмѣлѣ вѣлѣ чѣчѣш. Мардѣш йуггѣц ылѣшѣт, ивѣлам тѣрвѣтѣлѣш. Ивлѣ логѣцѣнжѣ пар лѣктѣш. Парвлѣм анчѣнѣт, со лагырла вѣлѣ чѣчѣш. Кѣчѣ йакшаргы, кого гѣнѣѣт, нѣмат ак хѣрѣкѣтѣ, пѣлгомѣшыты йѣргѣшкѣ кого понарла вѣлѣ кѣчѣ. Сѣнзѣ карыштымѣшкок йѣрвѣш анчѣнѣ гѣнѣѣт, нѣгыштат лагырым моаш акли.

Тѣнѣ чонгѣштѣлмѣ лошты лѣтчык-наблѣудатѣѣлѣ Пѣтров ивлѣ вѣлнѣ йѣропланѣм ужын колтѣн... Анчѣнѣ: и вѣлнѣ лачокок самольот. Тидѣ Бабушкинѣн самольот ылын. Лагырат полнѣйок кайын колтыш, палаткывлѣ, барак, вишкывлѣ дѣ советски гѣрбан йакшар плак. И шѣлѣн кѣмѣ тѣрѣштѣ халык погынѣн шагалын, калпаквлѣм кѣшкѣлѣ кѣшкѣт. Кокѣнѣ лагыр йѣр чонгѣштѣн сѣрнѣлѣмѣт, сѣнзѣм. Аѣродром пиш изиѣт, и нѣркѣшкѣ чѣч кузѣн шѣм шѣц. Тиштѣ кок ѳдѣм вѣлѣ—Валавин дон Гурѣвич ылѣвѣѣ. Кандымы ѳдѣрвлѣм: акумульатырым, киркѣвлѣм, ломѣм, шѣшкѣлмѣ ик пѣчѣм йѣстѣрѣшнѣѣт, йѣл толмѣшкѣ нинѣн бѣлѣм вѣрѣшкѣштѣ, палаткышкы пырышна. Палаткы изи, шѣнзѣш вѣлѣ лиѣш. Сѣдѣрѣѣшѣжѣ хангам шѣрѣн шѣндѣнѣт. Изи камака улы. Амалым мѣшѣквлѣ киѣт. Ти вѣргѣц чѣлускинѣвлѣ йѣдѣт-кѣчѣт аѣродромѣм анчѣнѣт. Изиш лиѣт чѣлускинѣвлѣѣт тольѣвѣ, цилѣн сусувлѣ ылыт, кидѣм мѣ-

лам пуаш цацат, шывшалыт. Мбньбн вэлэ ышышты вэсб: „Шбнцдэш хотэ шбнцбнэм, кыцэ тэвэ тэрвәнбмблэ“ — манын шанэм. Тэвэ Шмидт толы, кидбм пумыжы годымок: „Спасайы- маш мбндбрнб агыл, — манын пыток кэлэсаш лиэш“ — манэш. Шмидтон шанышнаат, икәнәшток цилә бдбрәмәшвләм дә кок брвэзбм нәләш рәшбшбм... Аэродром изи гыньәт, цэвэрбнок, тэрвәнбшбм, нымагань аваридэок мүләндыгыц кәдәрәлт кәрдбм...

Лагырышкы 2 цаш дә 15 минут чонгәштәнәм, лагырышты 1 цаш дә 50 минут бленәм, лагыргыц 2 цаш дә 20 минут толынам.

Тәнгә лу бдбрәмәшбм, кок брвэзбм ивләц лыктынам...

— Бдбрәмәшвләм лыкмыкәтшб, вара малан тынь гишәнәт ныма увәрәт укэ ылыб? Лябидьэвски йамтэ моло вәл? манын мә шанәннә, „Сила“ колхоз прәдсәдәтбйл Симолкин Лябидьэвскигыц йады.

Тидбн шайажым мә колышт шбндәннәйт, вбт мычкы „шунгән“ кәшб прохот арава йукат изиш вэлэ пблбшбшкб пыра. Ти шайышмыжы гишән тамазарат колыштмы дә колыштмы вэлэ шөш.

— Да, блбмәштб прикльучәннбвләйт лиәлтбт, — манын, пәроскажым пижыктышәт, Лябидьэвски шайажым пакыла попаш тбнгәльб, — Уәләнбшкб чөлускинцб - бдбрәмәшәтвләм лыкнаат, вэс кәчәш эчә поран, штурма тэрвәнән шбнзб. Чонгәштәш ныгыцәт акли. Йажо погодым вычән блбмбнә годым, спасатбльнбй главнбй базым Уәлән вәрәш Ванкарәмәш бштәш Куйбышәв тәнг дорц распорәжәнбм плучайышна... Март 14-шб кәчбн погоды изиш тәрләнәлт, самольотышкб 2200 кило бәнзинбм крузышнаат, кут эдәмдон Ванкарәмбшкблә курсым нәлбн чонгәштбшбм, тбшәц лагырышкы кәшш шанэм ылы... Тэвә Колучински губа әртбмб годым, мотор тама „кахыраш“ тбнгәльб дә радиатырат тэрвәнән кәш... Пакыла чонгәштәш акли, мам бштбшшәш? Ат шбц — и вблбкб валән вацмыла, тбнәм цилән колымыла... Изи тәрәм постолвләм ачаш тбнгәльбм дә, ик изи тәрәмбм попазышымат, шбнзбм... Шбцмәм годым самольотын рамы пыдыргән кәш... Шалгәнә,

вазалмынам ойхырәнә. Шбцмбна гишән шанәнә, чөлускинәцвләм лык- маш эчә шывшылтмаш гишән ойхырәнә... Тамазар вәрәмә әртбшәт, мән- мән шбцмбнәм ужынытат, кым чукча токына тольэвб... Колучин островгыц кәндәкш уштышаш вәрәш палая шбнзбннә манын, толшывлә мәләннә, кәлэсәвб. „Шмидт лагыргыц эдәмвләм ытараш кәнә ылы, бндәжб Лябидьэвскин лагырым эчә бштбдә ана кәрт“ манын тәнгәмвлә шутят...

Самольотым тәрлбмбгә, чәстбәвлән кашмыгә тиштб апрәль 25-шб кәчб йактә мә шбнзәннә.

Тә вэлэ агыл, йәләт шуку мбньбм йаммәшәш, колымәшәш шотләнбт. „Нымагыц лүдтбмб польарнбй лютчик Лябидьэвски колән... йамын“, манын амәрикански газәтвләш сирәнбт ылыб.

Цилә чөлускинцбвләм ивлә вбләц апрәль 13-шб кәчбн остаткажым сирбшкб лыктын пбтәрбмб. Мбньбгбцәм пасна, лыктыныт. Молоков 39 эдәмбм, Каманьин 34 эдәмбм, Сльәпньов—5, Водопйанов—10, Дороньин—2 дә Бабушкин—2.

Карапльы валән кәмбкб и вблән кодшы эдәмвләм спасайыш парты дон правитбльствы нымагань срдствамат бжәләйбдәлыт. Историштб ныгынаам ылымы, ти спасайымаш кого пәшәшкб йәропланвләм, трактырвләм, вәздбходвләм, дьрижабльвләм, лядоколовләм колтымы лин. Владывостокгыц дә тагыж вэс вәц Альаскыгыцәт палшымашым организуйымы ылын.

Мәнман Совет Сојузыштына кәрәк кү, хотэ кышты ровотайа гыньәт, тбдбн пәшәжбм парты ужәш, правитбльствы анча. Иктә магань әксбк, йасы лин колта гыньәт, нымагыцәт лүдмблә агыл, парты дон правитбльствы сойкток палшән пуат... Социальистычәски туан сәндәлбкбштбнә, пәшәм ударны, йаг вәшт, йаратән бштбмәш цилә вәрәок почотышты ыләш. Мәнмәм кбзбйт йббрәш гәрөйәш шотлат, мәнмәм дә чөлускинцбвләм Владывостокгыц Москва йактә Совет Сојузыштыш халык пиш когон йажон втрәчәйәнбт, мәнмән пәшәнәм пиш кого пәшәәш шотлат; тбнгә гыньәт мә вәт пиш кого

пашажым нымат бштыдэлнә, парты дон правительствы шүдүмбү пашам вәлә бштәннә. Мәнмән социалистичәски туан сәндәлыкыштыш ровочыйвләлән, колхозныквләлән дә цилә труппышывләләнәк парты дон правительствы иктә магань пашам бштәш шүдүмбүкы, шайа толшәш, сәндәлыкнәм пичәл кидә пәрәгәш шүдүмбүкы, иктәжы отказат гыцә? Иктәт ныгынамак ак отказәп, социалистичәски туан сәндәлыкнә вәрц, Совет Союзна вәрц, вождь — Сталин тәг вәрц кажныок вуйым пиштүмәшкы, остатка патькалтыш вёр котмәшкы, кырәдәләш тынғәлбт, парты дон правительствы шүдүмбүм цилә бштәт. “Тәгә Ляпидзевски шайышты, манын, Онтон Онтоньы шайышт пуш.¹ Остаткашөжы: — Шавашар йактәок провожайән кодышна — маньы.

Шукәрдок рымәлгән кән гынһәт, чәлускинцбү гәройвлә гишән шайыштмым колхозныквлә шуку колышт шынзәвбү.

Цилә шайавләштөжөк тәгәнь шайавләм пыток колаш ли:

— Цилә пашәмок чәлускинцбүвләлә гәройланән ровотайаш кәләш.

— Цилә пашәмок гәройвлә дон чәлускинцбүвләлә шүм вашт йаратән бштүмбүлә.

— Цилә пашәмок дысциплинбү лижы, дысциплинбү ылынат вәлә, чәлускинцбүвлә кәк тәлзәб и вьлнбү блен ләктнбүт, дә втарымы линбт.

— Совет Союз а силан, пингбүдбү лижы манын, колхоз пашәмәт йбләрәк дә йажон бштәш колтымыла.

— Дә Совет граньидәм, социалистичәски сәндәлыкнәм пәрәгәш иктәдәгынһә вырсы пашам тымәнһәмбүлә.

* * *

„Васльы тәгәм!

Пиш кого шәлә. Пашәәт ашныжы. Ик и шоәш вәлә, мә коктын икәнә

¹ Совет Союз гәрой Ляпидзевскин шайыштыштыш датывләм, тидән чонгәштән кашмы вәрвлә гишәвжы 1934 ияш, апрель, май, июнь тәлзәш „Правда“ газетгыц дә „Как мы спасали челюскинцев“ кныгәгыц кыдым-тидәм нәлмбү. Моляжым гынһә 1934 ин июнь 11-шә кәчбн. Стрежень “прохотәш Козмодзьемьянск халагыц Чэбоксар йактә гәройвләм провожайым годым Ляпидзевски попән. Ти попымы годым кушнәш әдәмвләгыц пасна, мбнһәт ылынам. (Автыр).

иктннәм ужтәлна дә когыньна гишән нымат анат пәлбү. Сәдбндонок шанымәшәмлә гишән, бльмәшәм гишән тьләт сирәлтүмбү шоәш. Гәройвлә дон чәлускинцбүвлә гишән тывә вадәш колхозныквләлән кытырышым әшбндәрәт? Тәгәнь пиш йажо цәвәр вады ылыы, шбдбөрвләм анчән, кәк мырым йуквләм колышт, мәнмән капка анцылныш пьрәнһә ара вьлнбү коктын ирок йактә шбнзбшнә. Онтоньы ма вәсәлә ат ыл, мам ойхырәт? “манын тынһә йадыц. Тынәм мбнһбү ти гишән йукумат шбм лык. Кьзбт тәвә мам сирәм, тынәм ти гишән тьтбрән вәлә шанәм ылыы. Манһә, тынәм лачокок изиш ойхы ылыы. Мәнмән сәндәлыкыштыш токо кушшы әдәмвлә мәнмән бльмәшнәм сусун анчән кыцә нымат шаныдә блен кәрдбт вара? Ирә, шолын ләкшбү вьтләок йбрвәш вәсәлә бльмәш шоәш, тагыж коәлә коәштәлтәш. Сәндәлыкыштынә кәрәк күәт цилә вәрә бшкбмбштм анчыктән кәрдбт, Шавашарышкы гәройвлә дон чәлускинцбүвләм провожайән кашмы годшән ти гишән когон шанаш тынғәлбм.

Васльы тәгәм, тынһә иктбм ит монды, тидбм мбнһәт шуку шанәнәм. Сәвбрбштбш уштбдон, мардәждон, поранвләдон кьрәдәл чәлускинцбүвлә и вьлнбү кок тьлзбү бленбт. Гәрой лютчыквлә, бшкбмбштм нымат бжәләйбдәок, кәләсэн мыштыдымы пиш нәлбү условштбү природын стыхийбдон кьрәдәл-кьрәдәл чәлускинцбүвләм лыктыныт. Бндә шаналты: күн вәрц вара нинбү кьрәдәлбнбт? Күн вәрц цилә куатыштым, кәртмәшбштбм, силаштым пиштәнбт? Нымагыцәт шәргбү социалистичәски туан сәндәлыкнә, нымагыцәт кәрәл Совет Союз вәрц. Цилә мир вьлнбү Совет Союз бьмбү лимбү вәрц.

Бндә бшкәок шаналты. Шамак толшы, мәнмән сәндәлыкнә вьлкбү капитальствлә вырсыдон толаш тынғәлбт. Токо стройымы гигант-заводвләм, фабриквләм, эльктростанцивләм пыдырташ тынғәлбт. Цәвәр пәләдшбү пәләдбш гань колхоз бльмәшнәм зорайаш тынғәлбт. Нинбү вәлтәрәш шагалаш йәмдбү ылына вара? Манһә, Васльы, тәгәм, Совет Союзыштына ровочый дон хрәсәнһәлә ик әдәм ганыы кьнһәл шагалыт. Остатка вьр

патыкалтыш кодмэшкы нинбй кырэдалаш тынгалыт. Мол сандалыкыштыш ровочыйвлэят палшаш тынгалыт. Тынгэ гынбят, сандалыкнэ вэрц шагалаш тымэнь шокташ кэлэш, кырэдалмбй хэдырвлэм, тэхныкым палымблэ.

Мэ ваштарэшнэ капиталиствлэ, вырсыдон толаш тынгалыт гынбят, „нинбй ваштарэш кырэдалаш мбнбй кызбиток кэйэм“ манашок вэлэ (тиды пиш сэк кэрал ылэш гынбят) ак ситы. Тэхныкы палымаш эчэ кэлэш. Тиды гишан кызбит йактэят мбнбй шанэнэм дэ шанэм.

Биндэ бшкэ ылымашэм гишан пыйрт сиралташ вэрэштэш. Ты вады эртымбкы, кым кэчышты халашкы больницышкы здороваэмбй анчыкташ кэшым. „Здорова ылат“ манын доктырвлэ кэлэсэвбй. Бшкэжы сусу ылам, мам попышаш, попашат акли. Сэмилбэткым пйтэрэнэм, луат кандакши вэлэ шовэш, комсомолакы ылам, колхозыштат ударны ровотайэм. Льотный школышкы кэшаш гынб...“ манын шанэм.

Биньанэт, агыт, льотный школышкы, Москвашкы попазышым вэт. Кызыт биндэ чонгэштылэш тымэньэм. Кэчбнй угыц у хэдырвлэм палымбй сэмбнй ылымаш мбнблэм кымдаэм, когөөм мимблэ вэлэ чучэш. Бшкэ турэшэм йэропланэш иктанакат эчэ чонгэштэн анчыдэлэм, кызбит тымэньбнй вэлэ. Тынгэ гынбят, тымэньмаштыш ик лаштыкым тылэт сиралташок вэрэштэш. Чонгэштылэш тымэньмбгыц пасна, парашутдон йэроплангыц валашат тымэньбнй... Тилошты, шукэрдэг агыл, Тушинбшты йэроплангыц парашутдон пйтэри тэргэштэнэм. Ат бнбнбй бнбэ, пиш когонок сусу линэм, тэхэнь вэсэлэ, сусу, йажо кэчыжы курымыштэм шукат ылатэ.. Ныл моторан йэропланэш мэнман кокы эдембй лүктэвбй, цилан пйтэри тэргэштэнэ. Йэроплан тэвэ 800 мэтыр күк-

шыцшышкы кузэн шоат, мэнман инструктырна киттон знакым „йамды“ лиэш пуш. Тидым мбнбй ужын колтышымат, сусу лин колтышым, дэ изиш лүдышбн чучэш, тэргэштбм годом мам бштымблэ ышышкы тидбй вэлэ пыра. Тидывлэм шанымы годом, инструктыр токэм мишят, пульсым кычыш, изиш лият „нормальны“, „ит шэкланбй“ манэш. Мам шэкланбймблэ? Мбнбй шэкланаш амат шаналты. Инструктырын кит „тэргэштэш“ приказым пуш. Тэвэ иктит тэргэштбш, коктыт... кымыт... вбзбмшэш мбнбят тэргэштбшым. Тэргэштбмбкы тэрок шуэн колтымы күэрлэок кэнвазаш тынгалыбм, вургымла киттон колцам шывшыл колтымыкы изиш вэлэ ли, тэгү трук шагалтэн колтымыла чучын колтыш; күшкылэ анчал колтышым, кого зондык гань парашут пачылт кэн, тбнэм вара ольэнка валаш тынгалыбм, эрдышкылэ йбэрэм анчал колтышым—кэчбй айарэш йбэрвэш парсын кого парашутвлэ дон валышывлэ йакшаргын, ыжаргын, ошын вэлэ кайыт... Палэт бнбэ, Васлы тэнэм, сусу лин валымэм годом мырым моло мырышым...

Тэнгэ мэ тымэньбнэ.

Вырсывлэ лит гынбят, капитальиствлэ мэ вблкбнэ толаш тынгалыт гбнбят, мэ сандалыкнэ пэрэгаш йамды ылына. Цилэ сандалык вблнбш прольэтарвлэ капиталиствлэ ваштарэш кбнблбйт гынб, прольэтариатлан палшаш мбнб йамды лиэм.

Кыцэ ылэт, сирбй. Колхозвлэшты моло пэпэвлэ кыцэ кэят?

Кого шалэ!

Тэнгэт Онтонбй“.

Сирмашым лыдымат:

— Цилэ лачок, манын шаналталын пиштышым. Кэлэш гынб мэнман сандалыкнэ вэрц, партына вэрц кырэдалаш шукин ылына.

Уполн. Мароблита № 280

Тираж 500 экзепл.

2³/₈ печатн. листа 66000 зн. в п. л. Члены редколлегии

Формат 72×105

Ширяев Ст., (Отв. редактор)
Игнатьев Н.,
Петухов В.,
Булат Ш.

Сдано в набор 24/V-35 г. Подписано к печати 16/VI-35 г.

Заказ № 1304

Типография Горно-Марийского Из-ва, Козмодемьянск, ул. Ленина, 10.

1935 иэш

Мар. ж.

1-2a

„ИАКШАР ЗНАМЫ-М“

СЫЛЫДА

ЖУРНАЛ тѳлзэш икәнә ләктәш. ЖУРНАЛЫН номырвлә йбдэок политыкы, экономикы дә нау-кы гишән статьявләм пумы лиэш. Тишәц пасна романвлә, повэствлә, шайыштмашвлә, лыдыш-влә, пйэсывлә, очэрквлә сирымы лит. Критыкы дә библиографи гишән эртыш ивлә годшыгыц шукым пумы лиэш.

ТОКО КУШШЫ ПИСАТЬЭЛЬВЛӘЛӘН ДӘ ПОЭТВЛӘЛӘН, номырвлә йбдэок, пас-на лыквләм пумы лиэш. Ти лыквләштѳи токо сирышывлән произвэдъэньбвләштѳым тѳшлән анжыктән пумы лиэш, кыцэлә си-рәш кэләш дә мам сирәш кэләш моло, тѳ-дывләмәт анжыктымы лиэш.

Туан йылмән ышкэ журналтэ иктәт кәдшашлык агыл. Циләнок сылыда, лыдта.

ПӘЛДЫРТЫШ: кым тѳлзѳыгыц чѳды сроқәш сылы-машым ак нәләп.

Журналым почтышты, почто-вый агэнтвлә гач, кныга мага-зинвләштѳи дә подпискым по-старышы йори агэнтвлә гач сылаш лиэш.

Кызыток сылыда!

ЖУРНАЛЫН АҚШЫ:

Ик иэш . . . 9 тәнгә.

Пэл иэш . . . 4 тәнгә дә 50 к.

Кым тѳлзэш. 2 тәнгә дә 25 к.

Ц. 1935.

Акт №

24

Вкладн. л.

Инв. № 16